

DALIA SVIDERSKIENĖ
Lietuvių kalbos institutas

Mokslinių tyrimų kryptys: onomastika (tikrinių žodžių darybos, kilmės, motyvacijos tyrimai).

SUDURTINIŲ MARIJAMPOLĖS APSKRITIES HELONIMŲ MOTYVACIJA

Motivation of Compound Helonyms of
Marijampolė County

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojama sandūros būdu padarytų tarpukariu *Žemės vardų* anketose užrašytų Marijampolės apskrities helonimų motyvacija. Šis šaltinis toponimizacijos tyrimams ypač tinkamas, nes anketose yra išlikę užfiksuoti onomastinę situaciją paaiškinantys aprašai, vietovardžių pateikėjų komentarai, leidžiantys pažvelgti į toponiminę medžiagą per etninės srities atstovų patyrimo, vertinimo prizmę.

Siekiant išaiškinti pelkėtų vietų įvardijimo dėsningumus, vietovardžių analizė grindžiama topoobjektų nominacijos principų, paremtų kraštovaizdžio ypatybių, lokaliųjų, nuosavybės, kultūrinių-istorinių santykių, išskyrimu. Atkreipiamas dėmesys ir į kalbinės bendruomenės (tautos) atstovo *savojo aš* deklaravimą kalbiniuose vienetuose. Taip pat pirmą kartą lietuvių toponimikoje išskirti ir aptarti *situaciniai* helonimai, kai tipizuota situacija ar įvykis paženklina mažai žinomą, menkai pažįstamą objektą.

ESMINIAI ŽODŽIAI: vietovardžiai, vandenvardžiai, helonimai, dūriniai, motyvacija, įvardijimo situacija, nominacijos principai, tarpukario laikotarpis.

ANNOTATION

The article analyses the motivation of helonyms from Marijampolė County formed by means of compounding and recorded in the “Land Names” questionnaires during the interwar period. It is an excellent source for the research of toponomination because the questionnaires record the descriptions explaining the onomastic situation and the commentaries of informants providing place names which enable us to take a look at the

toponymic material through the prism of experience and evaluations of representatives of the ethnic region.

In order to find out the tendencies of naming swampy places, the analysis of place names is based on the distinction of the principles of topoobject nomination according to landscape peculiarities, local, ownership-related, cultural-historical relations. Attention is also paid to the declaration of *self* by a member of the linguistic community (nation) in linguistic units. It is also the first time when *situational* helonyms in which a typified situation or event marks a little known and poorly familiar object are distinguished and discussed in Lithuanian toponymy.

KEYWORDS: place names, hydronyms, helonyms, compounds, motivation, naming situation, nomination principles, interwar period.

0. ĮVADAS

Tam tikro ploto sandūros būdu padarytų helonimų (pelkėtų vietų vardų)¹ analizė motyvacijos aspektu – ankstesnių tarpukario Marijampolės apskrities vietovardžių tyrimų darybos ir kilmės požiūriu tąsa.

Be Laimučio Bilkio vykdytų lietuvių helonimų tyrimų (Bilkis 2008), kelių Lietuvos plotų helonimija analizuota regioninės toponimikos studijose (Mickienė 2001; Endzelytė 2005; Bartkutė 2008) ir atskirame straipsnyje (Adamonytė 2013). Dalis sudurtinės toponimijos – oikonimų ir oronimų – taip pat yra sulaukusi mūsų tyrėjų dėmesio (Razmukaitė 2002; Sviderskienė 2006; Kačinė 2008). Atsižvelgiant į esamą pelkėtų vietų ir kitų klasių (poklasių) sudurtinių vietų vardų tyrimų padėtį², tenka konstatuoti, kad vieno darybos būdo toponimų motyvacijos analizė ne tik papildytų iki šiol aktualiais ir įprastais (darybos ir kilmės) aspektais vykdytus lietuvių toponimijos tyrimus, bet atsižvelgus į kalbos vartotojų kalbinės sąmonės duomenis, padėtų atskleisti tam tikro ploto vietovardžių motyvaciją. Tarpukario *Žemės vardų* anketos³, kaip šaltinis, nominacijos tyrimams ypač tinkamos, nes jose yra išlikę užfiksuoti onomastinę situaciją paaiškinantys aprašai, vietovardžių pateikėjų komentarai, leidžiantys pažvelgti į toponiminę medžiagą per etninės srities atstovų patyrimo, vertinimo prizmę. Be to, motyvaciją kalboje suprantant ir kaip tam tikros atrankos mechanizmą, šį tyrimą ypač paremia Prano Skardžiaus sudurtinių žodžių vertę

¹ Dėl termino žr. Bilkis 1997: 35–57.

² Dėl helonimų tyrimų padėties plačiau žr. Bilkis 2008: 27–29.

³ Plačiau dėl tyrimui naudojamos medžiagos dar žr. Sviderskienė 2015: 170.

pagrindžiantys argumentai: „jie savo pobūdžiu daugiausia tinka tikslesniam, kondensuotesniam ir turtingesniam, prasingesniam reiškimo būdai. Dėl to sudėtiniai žodžiai labai dažnai turi daug gausesnį, turtingesnį ir tuo pat metu specialesnį turinį, negu atskiros, dar vienoje neaperceptuotos žodžių grupių dalys“. „Tuo būdu sudėtiniai žodžiai sudaro vieną iš pagrindinių specialių raiškos <...> priemonių, <...> jie dažniausiai turi ką nors pasirinkta“ (Skardžius 1943: 396–397).

Svarbus ir lokalinis vykdomo tyrimo aspektas. Pastarojo pamatą sudaro ne helonimų reikšmių arealų identifikavimas, bet motyvacinių požymių nustatymas, jų hierarchijos išryškinimas, nes „dėsningas motyvacinių požymių pasikartojimas atspindi tam tikrus tautos polinkius, dėmesį vienai ar kitai tikrovės sferai“ (Gudavičius 2007: 221). Dėstomas nuostatas paremia Aleksandro Vanago hidronimų semantikos tyrimų atžvilgiu išsakyta mintis, galiojanti ir helonimų motyvacijos tyrimo kontekste: „sunku įsivaizduoti, kad sudarytų arealus patys semantiniai fenomenai“. „Juk svarbiausios hidronimų reikšmės – iš prigimties „antiarealus“ reiškiny, neabejotina hidroniminė universalija. Kalbėti galima daugiausia tik apie įvairių semantinių kategorijų kiekybinį (tam tikra prasme ir kokybinį) santykį“ (Vanagas 1981: 124).

Straipsnio **tikslas** – išaiškinti sandūros būdu padarytų tam tikro ploto helonimų motyvaciją, atskleisti tikrovės fragmento kategorizacijos kalboje savitumą, išryškinti pelkėtų vietų vardų atsiradimo motyvų hierarchiją, nustatyti įvardijimo polinkius.

Tiriamajai medžiagai taikomi toponimų darybinės analizės metodas, tiriamos etninės srities vietovardžių pateikėjų komentarų interpretacijos metodas, komponentinės analizės metodas, aprašomasis metodas su lyginamojo metodo elementais.

Pirmiausia tiriamoji medžiaga buvo vertinama laikantis A. Vanago hidronimų klasei tirti sudarytos struktūrinės-gramatinės klasifikacijos (dėl jos plačiau žr. Vanagas 1970: 21–27), kuri, kaip rodo lietuvių toponimijos tyrimai, lengvai pritaikoma ir kitų klasių (poklasių) vietų vardų analizei. Tokiu būdu buvo išskirti determinatyviniai⁴ dariniai, kurių pirmieji sandai – apeliatyvai (daiktavardžiai, būdvardžiai ir kt.) ir onimai (mūsų atveju pasitaikė tik asmenvardžiai). Kadangi tiriamieji vietovardžiai užrašyti iš gyvosios kalbos, bene svarbiausiu apeliatyvų, iš kurių jie padaryti, reikšmių išaiškinimo šaltiniu laikyti tiriamos etninės srities vietovardžių pateikėjų komentarai, lydintys vietų vardus, užfiksuotus *Žemės vardų* anketose. Tačiau, kaip rodo patirtis, komentarai, nėra absoliutus rodiklis. Kalbos vartotojai dažnai stengiasi išgalvoti semantinį ryšį ir jį pritaikyti pagrįsdami vietų vardų motyvacijos aiškinimus. Taigi pamatinių

⁴ Dėl termino žr. Urbutis 1978: 173.

žodžių (apeliatyvų) reikšmių išaiškinimą rėmė vieno ar kito žodžio vartosenos atvejų fiksavimas kituose šaltiniuose – tarminiuose žodynuose⁵, *Lietuvių kalbos žodyne* (toliau – LKŽe). Svarbus šaltinis, parėmęs toponimų motyvacijos tyrimą – įvairiais laikotarpiais iš gyvosios kalbos užrašytų vietovardžių sanaupa (*Vietovardžių kartoteka*; toliau – VK), saugoma LKI Vardyno fonduose⁶. Pagrindiniai asmenvardžių šaltiniai – lietuvių antroponimijos žodynai *Lietuvių pavardžių žodynas* (LPŽ), *Lietuvių vardų kilmės žodynas* (LVKŽ)⁷, abėcėlinė istorinių asmenvardžių kartoteka, saugoma Lietuvių kalbos instituto Vardyno fonduose (IAK). Tyrimas parodė, kad ieškant apeliatyvų ir asmenvardžių pamatiniam žodžiui (etimonui) pagrįsti neapsieita be lenkų kalbos žodynų⁸.

Išskirtų dūrinių antrieji sandai – *-bal-*, *-pelk-*, *-plyn-*, *-raist-*, parodantys jų priklausomybę pasirinktam pelkėtų vietų vardų poklasiui. *Pėlkė* reiškia ‘klampi vieta su stovinčiu vandeniu, liūnas’. Kaip matyti, šia reikšme vartojamas fiziografinis terminas *pėlkė* įeina į tam tikrą semantinę paradigmą – pelkėtos vietos reiškia gimininę sąvoką ir apima kitas rūšines sąvokas pavadinančius fiziografinius terminus: *balà* ‘klampi vieta, dažniausiai su stovinčiu joje vandeniu; pelkė, raistas; klanas, valka’, *plýné* ‘pelkė, raistas’, *raistas* ‘klampi vieta, apaugusi krūmais ar medžiais, pelkė, lieknas’. Į tiriamąją medžiagą buvo įtraukti ir objektų vardai su antruoju sandu *-kamp-*, padarytu iš apeliatyvo lie. *kaĩpas* ‘pakraštys’, reiškiančio tam tikros erdvės dalį – jos kraštą, pakraštį (mūsų atveju – pelkėtų vietų dalį, nes tai paliudijo objektinės nuorodos – b., rst., užfiksuotos anketose).

Analizuojant medžiagą motyvacijos aspektu, remtasi ne tik savos onomastikos praktika, t. y. A. Vanago vandenų vardų semantine klasifikacija (plačiau žr. Vanagas 1981: 4–153), bet ir rusų toponominacijos tyrimuose taikomo klasifikavimo pavyzdžiais (dėl kvalifikavimo ir klasifikavimo žr. Sviderskienė: 2014). Šiame straipsnyje vien helonimų atsiradimo motyvų išskyrimu neapsiribojama. Topoobjektų nominacijos principų (iš)skyrimas suteikė papildomą semantinį kriterijų aiškinantis vietovardžių motyvaciją. Taigi pelkėtų vietų vardai straipsnyje skirstomi ir pagal nominacijos principus: 1) pagal objektų ypatybes, 2) pagal objektų santykį su kitais objektais, 3) pagal santykį su žmogumi. Toks onimų klasifikavimas yra nulemtas pačių realiųjų ypatybių bei požymių.

Tyrimo metu problemiškas pasirodė dalies helonimų pirmojo apibrėžiančiojo sando leksinio statuso nustatymas – apeliatyvinis jis ar oniminis (mūsų

⁵ Dėl jų žr. šaltinių sąrašą straipsnio gale.

⁶ Plačiau apie šią kartoteką žr. Maciejauskienė 2002: 57; 2002a: 103–105; LVŽ I: XIII–XIX.

⁷ Straipsnyje šių santrumpų atsakyta dėl dažno jų pasikartojimo.

⁸ Dėl jų žr. šaltinių sąrašą straipsnio gale.

atveju – antroponiminis). Pasitaikė ir kitokio pobūdžio motyvacijos išaiškinimo keblesnių atvejų, sietinų su pirmojo apeliatyvinio sando polisemija bei homonimija. Neužfiksuoti *Žemės vardų* anketose komentarai šią problemą tik pagilino. Metaforinė motyvacinio požymio raiška, kaip yra žinoma, pagrįsta palyginimu, kuris iš vienos pusės suteikia asociacinę kryptį, iš kitos – interpretacijos laisvę. Taigi, neturint užfiksuotų papildomų duomenų anketose, beliko argumentuotai spėlioti, kuri vietos ypatybė inspiravo vietų vardų atsiradimą perkeltine reikšme.

Kadangi aiškumo ir neaiškumo požiūriu medžiaga yra nevienalytė, straipsnyje skiriami sandūros būdu padarytų helonimų du skyriai: aiškios motyvacijos helonimai (I) ir dvejetainiai (keleriopai) paaiškinamos, t. y. dabar ne visai aiškios, motyvacijos helonimai (II).

1. AIŠKIOS MOTYVACIJOS SUDURTINIAI HELONIMAI

1.1. Pagal objektų ypatybes

1.1.1. **Su gyvūnų pavadinimais susijusios motyvacijos helonimai** – gausiausiai paliudyti analizuojamų vietų vardų reprezentantai: *Añč-balė* b. Ss⁹; *Anč-plynė* b. KzR: lie. *ántis*; *Avìn-a-raistis* b. Gdl: lie. *ávinas* ‘avių patinas’¹⁰; *Barsùk-raistis* rst. Gdl: lie. *barsùkas*; *Bùl-ia-raistis* rst. Brb: lie. *bùlius* ‘karvių patinas’¹¹; *Gaidž-iā-raistis* b. Ss: lie. *gaidžys*; *Gérv-a-balė* rst. Igl; *Gérv-a-raistis*

⁹ Nominacinės semantinės grupės išdėstomos pagal reprezentantų skaičių kiekvienoje. Helonimai straipsnio skyriuose dažniausiai rašomi abėcėlės tvarka; kitaip, jeigu to reikalauja analizuojamos medžiagos specifika. Vienas sandas nuo kito dūrinuose atskiriami brūkšneliu. Vietovardžiai, patikimai sukirčiuoti *Žemės vardų* anketose, kirčiuojami. Jeigu tarpukario duomenimis toponimas nesukirčiuotas arba jo kirčiavimas neaiškus, straipsnyje jis nekirčiuojamas. Jeigu priegaidė kelia abejonių, pabraukiamas kirčiuoto skiemens pagrindas. Prie visų vietų vardų pateikiamos įvardijamų objektų ir jų lokalizacijos nuorodos. Jos bei objektų nuorodų sutrumpinimų sąrašai iš naujo sudaromi nebuvo, remtasi jau sudarytais *Lietuvos vietovardžių žodynui* (toliau – LVŽ) rašyti. Straipsnyje naudojamų santrumpų sąrašas pateikiamas straipsnio gale.

¹⁰ Dar žr. LVŽ I 244–245.

¹¹ Žr. LVŽ I 612–613, kur greta bendrašaknių vv. apeliatyvinės kilmės galimybės dar pripažįstamas ir jų siejimas su asmenvardžiais. Helonimų *Bulinė* plk. Gir, Pdv; *Buliukas* b. Pkn darybos pamatas, manoma, neaiškus (dar žr. Bilkis 2008: 48, 185).

rst. Brb: lie. *gėrvė*; **Karōs-balė** 2 b. Klvr; **Karos-balė** b. Klvr: lie. *karōsas* ‘kaulin-goji atvirapūslė karpinių (*Cyprinidae*) šeimos žuvis, krakė, krekė (*Carassius carassius*); **Kiaūl-ia-balė** b. Igl, Mrj¹²: lie. *kiaūlė*; **Kiel-a-balė** b. Mrj; **Kiel-ia-balė** b. Ldvn: lie. *kíelė*; **Krek-a-balė** b. Prn: lie. *krėkė* ‘karosas (*Carassius carassius*); **Kumėl-balė** b. Lbv, Ss; plk. Ss; **Kumel-balė** b. Brb: lie. *kumėlys* ‘paaugęs arklys; eržilas’, *kumėlė* ‘naminis darbinis gyvulys – patelė (*Equa*); **Kuřk-a-balė** b. Mrj: lie. *kūrka* ‘kalakutė’; **Ož-ia-raistis** rst. Prn, Vv: lie. *ožys* ‘ožkos patinas’¹³; **Ūžk-a-raistis** rst. Brb: lie. *ožkà*; **Pařp-plynė** (< **Pařpl-plynė*) plk. KzR: lie. *parplys* ‘kurklys’¹⁴; **Pelėd-balė** b. Ss: lie. *pelėda*; **Šark-a-balė** b. Lbv; **Šark-a-raistis** rst. Prn: lie. *šarka*; **Špók-a-raistis** b. Ss: lie. *špókas* ‘varnėnas (*Sturnus vulgaris*); **Stirn-a-plynė** b. KzR: lie. *stirna*; **Varn-a-balė** b. Klvr; **Varn-a-balė** b. Klvr; **Várn-a-plynė** b. KzR; **Varn-ã-plynė** rst. KzR; **Varn-a-plynė** b. KzR: lie. *várna* ‘varnių šeimos paukštis pilkomis ir juodomis plunksnomis (*Corvus corone*), *vařnas* ‘varnių šeimos didelis juodas paukštis, kranklys, juodvarnis (*Corvus corax*); **Višt-a-balė** b. Mrj: lie. *vištà*; **Žalč-ia-balė** b. Brb: lie. *žaltys* ‘nenuodingas į gyvatę panašus roplys (*Natrix*); bet koks gyvatėms priklausantis gyvūnas; **Žvairbl-ia-raistis** rst. Brb: lie. *žvairblis*.

1.1.2. Tiriamame plote užrašyti keli helonimai, nominuoti **pagal jų apimtį** (gabaritus): **Didž-balė** b. Igl, KzR, Mrj; rst. KzR; **Didž-plynė** b. KzR – prie balovardžio *Didžbalė* KzR Velnialknio girininkijos anketoje objekto nuorodos skiltyje rašoma *didelė bala*. Remiantis šia informacija apie denotatą, galima manyti, kad vv. pamatinis žodis lie. *didis*, *-ė* (*-ė*, *-ì*, *didžià*) reiškia ‘žymus savo apimtimi, stambus’.

Būdvardis *ilgas* be *erdvės* semos turi ir *kiekio* semą. Greičiausiai dėl šios priežasties ir A. Vanagas dvejojo, kvalifikuodamas ir klasifikuodamas hidronimus, padarytus iš pastarojo būdvardžio: ar juos laikyti konfigūracinės reikšmės (kaip *pailgus* hidroobjektus), ar apimties (gabaritiškumo) reikšmės reprezentantais¹⁵. Manant, kad topoobjektas kaip *ilgas* gali būti kvalifikuojamas nepriklausomai nuo jo padėties erdvėje, nes svarbesni yra objekto dalių kiekybiniai santykiai, helonimai (kaip ir hidronimai), kurių pirmasis sandas *ilg-*, straipsnyje kvalifikuojami kaip nominuoti **pagal apimtį** (gabaritus): **Ilg-a-balė** b. KzR, Lbv, Prn; rst. Igl; **Ilg-a-balė** b. Lbv; **Ilg-a-plynė** rst. KzR; **Ilg-a-raistis** rst. Gdl;

¹² *Užakusi; seniau čia ankssti pavasarij ganydavo kiaules* – rašoma Dambraukos k. anketoje.

¹³ Kadangi raisto vardas užrašytas Prienų-Ašmintos girininkijos anketoje, neatmestina siejimo su lie. *ožys* ‘stirninias’ galimybė.

¹⁴ Dėl pelkėvardžio darybos dar žr. Bilkis 2008: 296. Čia jis vertinamas kaip priesagėtasis.

¹⁵ Dar žr. Vanagas 1981: 108.

Ilg-a-raistis b. Prn; 2 rst. Prn, rst. Šil; **Ilg-a-kampis** b. KzR: lie. *ilgas*, -à ‘kas tęsiasi į ilgumą, tolį (erdvėje)’.

Kiti analizuojamojo semantinio būrio reprezentantai – **vandens mažumo** motyvacijos helonimai¹⁶: **Saūs-balė** rst. Igl; **Saūs-plynė** b. KzR; 3 rst. KzR; **Saus-plynė** 2 rst. KzR: lie. *saūsas*, -à ‘be drėgmės, be vandens, nesušlapęs, išdžiūvęs’. **Vandens gilumo** motyvacijos helonimas užfiksuotas tik vienas – **Gil-ì-balė** b. Lbv. Būdvardis *gilūs* (kaip ir *ilgas*) be *erdvės* semos (plg. *giliai*) turi ir *kiekio* semą. Šiuo atveju, greičiausiai, ir aktualizuota pastaroji.

1.1.3. **Su augalų pavadinimais susijusios motyvacijos** helonimai gausumu mažai nusileidžia „gyvūniniams“: **Alksn-io-balė** b. Prn: lie. *alksnis*; **Bėrž-balė** b. Klvr: lie. *bėržas*; **Buil-ia-raistis** b. Brb: lie. *builys* ‘augalas, augantis pelkėtose vietose’ (DKŽ 39), lie. *builė* ‘balos žolė, panaši į samanas’, lie. *builis*, *builys* ‘skėtinių šeimos augalas (*Chaerophyllum*); pelkinis gailis (*Ledum palustre*); **Gail-ia-raistis** b. Krsn: lie. *gailė* ‘pelkėtų pušynų, durpynų stipriu kvapu augalas (*Ledum palustre*); **Geguž-balė** b. Krsn: lie. *gegužė* ‘tokios žolės, augančios pūdymuose; **Yo-ā-raistis** rst. Šil – galbūt sietinas su le. *iwa* ‘gluosnis’ (SJP II 116, VII 587), ‘gluosnių rūšis (*Salix caprea*)’ (LLKŽ 162); **Kanā-plynis** (< **Kanāpl-plynis*) b. Prn: lie. *kanāplė* ‘kultūrinis augalas, iš jo stiebo gaunamas pluoštas, o iš sėklų spaudžiamas aliejus (*Cannabis sativa*); **Karkl-a-balė** b. Mrj: lie. *kaĩklas*; **Nendrìn-balė** b. Mrj: lie. *nėndrinis*, -ė, *nendrìnis*, -ė, plg. *nėndrė* ‘varpinių šeimos vandens augalas ilgu tuščiaviduriu stiebu (*Phragmites communis*); **Plov-a-balė** b. Krsn: lie. *plovà*, *plòvos* ‘vandenyje augančios žolės, maurai; **Pùp-a-balė** b. Igl; **Pùp-a-raistis** rst. Brb: lie. *pupà*.

Kiek kitokios semantikos šiam pogrupiui priskirtinas balovardis: **Lapìn-balė** Mrj: lie. *lapìnė* ‘lapuota vytis, šaka’. Šunskų girininkijos anketos duomenimis, bala *apaugusi juodalksniais*. Iš motyvuotės¹⁷ aiškėja, kad nominacinis požymis čia reiškiamas metonimiškai visumos ir dalies santykio pamatu: augalo dalies (lapuotos vyties, šakos) pavadinimas pakeičia viso augalo (juodalksnio) pavadinimą.

Dar vieno helonimo pirmasis sandas – iš objektų kuopą reiškiančio vietos pavadinimo¹⁸: **Beržyn-balė** b. Krsn: lie. *beržynas* ‘beržų miškas’, *beržynė* ‘beržų miškas; vieta, kur daug beržų auga’ (motyvuotė – *seniau buvęs beržynas*).

¹⁶ Dėl tokio hidronimų semantinio kvalifikavimo ir klasifikavimo dar žr. Vanagas 1981: 108–110.

¹⁷ Konkretūs motyvacijos atvejai nusakomi terminu *motyvuotė* (dėl jo žr. Drotvinas 1987: 33).

¹⁸ A. Vanago teigimu, hidronimai, kilę iš kuopinės reikšmės augalų pavadinimų, turi vietos, kurioje tų augalų daug, reikšmę. Bet toji vieta nebūtinai yra pats vanduo, nes kalbama ne apie vandens augalus. Bet, šiaip ar taip, šios rūšies topoobjektai apibūdinami pagal augalus <...> (dar žr. Vanagas 1981: 90).

1.1.4. **Fiziografinės motyvacijos helonimai.** Šių pelkėtų vietų vardų semantika susijusi su dugno ir paviršiaus (dangos) fiziografinėmis charakteristikomis (forma, konfigūracija ar pan.)¹⁹.

1.1.4.1. Užfiksuoti du topoobjektai, vardus gavę **dėl dugno ypatybių: *Grįst-a-balė*** 2 b. Ss²⁰: lie. *grįstas* ‘raštas tilto (kelio, klojimo...) grindiniui, grinda’ (motyvuoatė – *senovėje buvusi grįsta medžiais*). Greta šių, regis, galima aptarti ir kitus analizuojamųjų objektų vardus, įgytus dėl paviršiaus ypatybių, nes **paviršius helonimų atveju dažniausiai ir yra dugnas**²¹. Kaip matyti toliau, dalies dūrinių apibrėžiančiuoju sandu gali būti nusakomas **nelygus dugnas / paviršius** (1) ***Kūpst-a-balė*** b. Vv: lie. *kūpstas* (motyvacijos požymis išreikštas tiesiogiai); ***Park-a-balė*** b. Ss: lie. *párkai* ‘tokia odos liga, niežai, šašai’²² (motyvacijos požymis išreikštas metaforiškai – nelygumai, iškilimai kaip šašai)²³ ir **paviršius / dugno kokybė** (2) ***Šlėn-a-raistis*** rst. Brb: lie. *šlėnas* ‘pilkšvai melsvas arba balkšvas glitus molis su organinių medžiagų priemaisomis <...>’.

1.1.4.2. Toliau aptarsimi topoobjektai – nominuoti **pagal formą**. Daugelio iš jų motyvacinio požymio raiška – metaforinė. Greičiausiai dėl išgaubto paviršiaus pelkėtos vietos gavo vardus *Bōsiaraistis* ir *Plaūčiabalė*. Išgaubtas, „išsipūtęs“ paviršius galėjo būti dėl augalų dangos ar durpių sluoksnio²⁴. ***Bōs-ia-raistis*** rst. Šil²⁵: lie. *bōsas* ‘statinė, bačka’²⁶ – tokį vv. motyvacijos aiškinimą paremia ir tiriamame plote iš gyvosios kalbos užrašytas sakiny: *Išsipūtus karvė kaip bōsas* Gs²⁷. Šioje grupėje minėtino balovardžio ***Plaūč-ia-balė*** Krsn motyvacijos pamatas – vidaus organo pavadinimas (lie. *plaūčiai* ‘kvėpavimo organas’). Šis pavartotas

¹⁹ Plg. A. Vanago nuostatą dėl hidronimų motyvacijos: nors hidroobjektas fiziografiškai gali būti apibūdinamas įvairiai, vienos svarbiausių hidroobjekto ypatybių yra konfigūracija bei dugno kokybė (plg. Vanagas 1981: 67).

²⁰ Vv. užrašyti Nuoragėlių ir Pavengliskos kaimų anketose.

²¹ Straipsnio autorė už šį pastebėjimą dėkoja slaptajam recenzentui.

²² Serbentiškių k. anketos informanto liudijimu.

²³ A. Vanago tyrime hidronimai, apibūdinantys topoobjektus pagal krantų apaugimą tam tikra augalija, pagal krantų plikumą ar pan., pateikiami *aplinką apibūdinančios reikšmės hidronimų* poskyryje (žr. Vanagas 1981: 112–113).

²⁴ Dėl šio teiginio dar žr. Jarašius 2012: 60.

²⁵ Liepaloto k. anketos duomenimis, *anksčiau ten buvo daug storų alksnių, iš kurių dirbo bosus-statinės*. Šis informanto liudijimas – puikus tarpinės motyvacijos pavyzdys, kada motyvuojuantis požymis (*išsipūtęs*) etninės srities atstovų priskiriamas kitam denotatui (ne topoobjektui, bet toje vietoje augantiems alksniams).

²⁶ Dar žr. LVŽ I 541.

²⁷ Motyvacijos aiškinimus pagrindžiančių sakinių santrumpos kaip LKŽe. Jos atskirai neaiškinamos.

sudarant vietos vardą perkeltine reikšme, regis, ne tik dėl asociacijos **pagal formą**, bet ir **pagal funkciją**.

Pogrūpį papildo keletas tiriamojo ploto objektų, nominuotų **dėl išsidėstymo (konfigūracijos) erdvėje**: **Kryž-balė** b. Prn: lie. *kryžius* ‘kryžmų linijų figūra’ (DŽe); **Kuk-ia-balė** b. Prn: lie. *kùkis* ‘kablys, vašas’. Vieno balovardžio motyvacinis požymis išreikštas būdvardžiu: **Kuñ-balė** (< **Kuñp-balė*) b. Lbv: lie. *kuñpas*, -à ‘kreivas, lenktas’ (KzRŠŽ II 405), ‘lenktas, sulinkęs, kreivas’²⁸.

1.1.5. Dar keli objektai vardus gavo dėl paviršiaus / dugno / vandens **spalvos**. Kadangi informantų liudijimų, pagrindžiančių raisto vardo **Raudón-plynė** KzR atsiradimą, neužfiksuota, motyvaciją bandoma perprasti remiantis tiriamame plote užrašyto priesaginio balovardžio *Raudonė* Krsn motyvuote: *greta balos esanti dirva yra rausvos spalvos ir baloj atsiranda rūdys*. Iš jos galima numatyti, kad *raudonu*, -a (*rausvù*, -à) greičiausiai vadinamos pelkėtos vietos, kuriose yra ištirpusios geležies rūdos ir dėl prastos pelkėtos žemės su durpių priemaišomis.

Kaip ir aprašytu atveju, dėl paviršiaus, kuris greičiausiai buvo pilkšvai melsvo molio **spalvos**, topoobjektas gavo vardą **Palš-a-raistis** rst. Brb: lie. *pálšas*, -à, *palšas* ‘pilkšvas’ *Mrj* (plg. *Šlýnaraistis* rst. Brb: lie. *šlýnas* ‘pilkšvai melsvas arba balkšvas glitus molis su organinių medžiagų priemaišomis <...>’).

Šią grupę papildo vietų vardai su pirmuoju sandu *juod-*: **Júod-balė** b. KzR; **Júod-a-raistis** rst. Brb; **Júod-a-raistis** plk. Igl; **Juod-raistis** rst. Vv; rst. Šil. Pastaruosius du vietovardžius lydintys komentarai užfiksuoti anketose: *priau-gęs alksnių, bet šlapias* – rašoma Skriaudžių k. (Vv), anketoje; kitos (Šil) anketos duomenimis, *raisto žemė juoda – durpė*. Kaip yra žinoma, durpių spalva – tamsiai ruda, lie. *júodas*, -à reiškia ‘anglies spalvos, tamsus’ (LKŽe). Ko gero, ši motyvacijos aiškinimą geriausiai paremia raistavardžio *Júodraistis* gretybė *Rùdraistis*, užrašyta Mauručių k. anketoje – **Júod-raistis** || **Rùd-raistis** Vv. Iš užfiksuotos helonimų poros aiškėja, kad leksema *júodas* reiškia ne tik ‘anglies spalvos, tamsus’, bet ir įvairius tamsių spalvų atspalvius (mūsų atveju – tamsiai rudos). Taigi tiek vieniems, tiek kitiems objektams su determinaciniu sandu *juod-* vardai galėjo būti suteikti dėl tamsios vandens ar dirvožemio **spalvos**²⁹.

²⁸ Kita vertus, galbūt įmanomas vv. motyvacijos paaiškinimas, paremtas kita lie. *kuñpas*, -à reikšme – ‘su iškilimu, kauburiu, nelygumu’. Pastarojo spėjimo teko atsisakyti, kadangi iš gyvosios kalbos tiriamame plote iliustracinių sakinių, paliudijančių minėto būdvardžio vartoseną šia reikšme, neužrašyta. Informantų liudijimai anketoje taip pat neužfiksuoti.

²⁹ I. S. Prosvirina, tyrusi rusų sudėtinių vietovardžių savitumą, pastebi, kad vandenvardis *Juoda upelė* (Черная речка) terminologizavosi. Toponiminis terminas *juoda upelė* (черная речка) reiškia upes juodu vandeniui, surenkančias balų vandenį, upes, tekančias atkampiomis vietomis, taip pat šaltiniuotas, neužšalančias upes, upes, kurių žiotys – šaltiniai. Čia tyrėja pasiremia kito rusų toponimijos tyrėjo E. M. Murzajevo nuomone: juodų upelių yra daug, bet nėra nė vienos didelės upės (dar žr. Просвирнина 2001: 47).

Balovardis **Rūd-balė** KzR: lie. *rūdas*, –à ‘tamsiai geltonas’ greičiausiai nominuotas dėl rudos objekto vandens / dugno **spalvos**³⁰.

1.1.6. **Demonologinės motyvacijos helonimai.** Šlapios vietos vertinamos pritaikant tam tikrą standartinį požiūrį *balai esant, kipšo netrūks*. Šios grupės reprezentantai: **Vaidyk-raistis** rst. Vv: lie. *vaidyklė* ‘vaizduotės regima nesan-ti būtybė, šmėkla, baidyklė’ (dėl semantikos plg. Šatinskų k. anketoje užrašytą vv. *Vaidenỹčia* pv. Klvr – *seniau joj vaidendavęsi*); **Vėln-ia-balė** b. KzR³¹; Mrj³²; **Vėln-ia-balė** 2 b. Krsn; b. KzR³³; **Vėln-ia-plynė** plk. KzR³⁴; lie. *vėlnias* ‘žemės ir požemio dievaitis, kipšas, pinčiukas; religijose – piktoji dvasia, nelabasis’³⁵. Čia užfiksuotas ir balovardis **Vėln-ia-bliūdis** Prn. Šio vardo formą sudaro ne vienas, o du požymiai: vienas sandas remiasi į mitinės būtybės pavadinimą, kitas – į indo³⁶. Metaforiškai išreikštas antrasis sandas (*bliūdas* ‘dubuo; į jį telpantis kiekis’) vietovardžiui suteikia emocinį ir konotacinį krūvį.

Balovardžio **Pėkl-ia-raistis** Šil etimonas – žodis *peklà*, reiškiantis ‘pragaras’³⁷, suponuoja prarają, bedugnę ar pan. ir taip paveikia vaizdinį vardo turinį. Ne-

³⁰ Kaip parodė kitų helonimų motyvacijos analizė, dugnas ir vanduo galėjo būti rudi dėl baloje atsirandančių rūdžių.

³¹ Vv. užrašytas Runkių girininkijos anketoje.

³² Šunskų girininkijos anketos duomenimis, *apaugusi medžiais*.

³³ Vv. užrašytas Velniakalnio girininkijos anketoje.

³⁴ *Pasakojama, kad čia vaidenasi* – rašoma Jūrės girininkijos anketoje.

³⁵ Jelena L. Berezovič, tyrusi Rusijos šiaurės toponimijos dalį, sietiną su leksema *velnias* (*чёрт*), pastebi, kad ši dažnumu pranoksta kitas „demonologines“ bei „sakralines“ topoleksemas. Kalbamieji toponimai buvo tiriami, siekiant išsiaiškinti dėsningumus, kokie objektai gauna šiuos vardus, kokia jų motyvacija. Papildžius turimą medžiagą 1999–2015 m. lauko tyrimų metu surinktais duomenimis, iš motyvacinių aprašų paaiškėjo, kad *velnias* pirmiausiai suvokiamas kaip vandens dvasia. Taip pat „velniškų“ toponimų atsiradimas siejamas ir su miškų valymo darbais. Šie galėjo būti pragariškai sunkūs, todėl ir sieti su *velniu*. Pagaliau, plotus pavertus dirbamais, juos „atkovojus“ iš pelkių ir miškų, žemdirbystės plotai likdavo „blogos vietos dvasios“ apsuptyje, nes dirvos greitai išdžiūdavo, tapdavo nederlingomis, dėl ko ir buvo siejamos su *velniais*. Čia tyrėja daro prielaidą, kad reikšmės „žemdirbiška“ ir „demoniška“ galėjo atsirasti paeiliui arba kaip perkodavimo rezultatas, bet iš pradžių turėjo suaugtinę reikšmę. J. L. Berezovič atkreipia dėmesį į dar vieną kalbinį faktą, apibrėžiantį „velniškųjų“ vardų motyvaciją rusų toponimijoje – tai asociaciniai žodžių *velnias* ↔ *juodas* (*чёрт* ↔ *чёрный*) ryšiai, kurie pasireiškia tuo, kad „velniški“ toponimai reiškia tamsias miško vietas (kampus), bedugnius ežerus, upes su nešvariu vandeniu. Vietoms, nominuotoms „velniškais“ vardais, būdinga nelygus paviršius, paprastai šlapias, ūkinės veiklos žemdirbiškas pobūdis tose vietose yra neįmanomas arba reikalaujantis didelių, t. y. pragariškų, pastangų (dar žr. Бerezович 2010: 47–57; 2015: 187–206).

³⁶ Dėl struktūrinio modelio panašumo lietuvių frazeologijoje žr. Jasiūnaitė 2007: 112.

³⁷ Dar plg. sakinį, užrašytą iš gyvosios kalbos: *Ištrauk iš vandens agurką – tuo kai peklà (juodas) pasidaro* Jrb; iš tautosakos: *Tamsu kai pėkloj (labai tamsu)* [paryškinta mano – D. S.]; taip pat kitas

sunku pastebėti, kad metaforiškai įvardyta išraiškingsiau, efektyviau, šiuo vardu padaromas didesnis poveikis, ne tik protu, bet ir emociškai suvokiama vietos vardu „perduodama“ informacija³⁸. Dūrinio pirmasis sandas *pekl-* daro vietovardį gyvesnį, nes turi ryškesnį šnekamosios kalbos atspalvį. Pastarojo vardo ryšį su šnekamąja kalba rodo ir frazeologizmas *gyvą peklà*. Šio sustabarėjusio žodžių junginio reišksmė – '(ko) labai, be galo daug'. Taigi *peklà* – vieta, kurioje daug velnių, tam tikra velnių „gyvenamoji vieta“. Be to, neišleistina iš akių determinatyvinio sando *pekl-* vartojimo eufemistiniais sumetimais galimybė³⁹.

1.1.7. **Vandens kokybės motyvacijos** helonimai įvairūs. Daugelis iš jų reiškia kokią nors **vandens ypatybę** (1), išreikštą būdvardžiu (a) ar daiktavardžiu (b): a) ***Klamp-ã-balis*** b. KzR: lie. *klampùs*, -i 'sunkiai tekantis, *tãsus* (apie skysčius); ***Skýst-a-balè*** Mrj: lie. *skýstas*, -à 'turintis ypatybę tekėti, lietis, takus; turintis savyje daug vandens, vandeningas, pavandenijęs'; b) ***Pūsl-ia-raistis*** b. Gdl: lie. *pūslè* 'oro prisipildęs rutulys, atsirandantis skystyje (ir ant jo) ar skystoje masėje' (heloobjektas nominuotas dėl vandeningo, su besiveržiančiais oro burbulais dirvožemio⁴⁰); ***Turl-a-balè*** b. Igl: lie. *tuřlè* 'skystas purvas' (DKŽ 154)⁴¹. Dėl vandens skaidrumo topoobjektas nominuotas metaforiškai ***Cidabr-a-balè*** b. Brb: lie. *cidãbras* 'sidabras'.

Kiti šio semantinio pogrupio reprezentantai vandenį apibūdina ne pagal paties vandens ypatybę, bet **pagal medžiagų, daiktų pavadinimus, kurių gausu / randama vandenyje**⁴² (2): ***Rūd-balè*** b. Ss: lie. *rūdys* 'pelkėse ištirpusi geležies rūda'; ***Žagar-balè*** plk. Klvr: lie. *žãgaras* 'be lapų šakutė (ppr. sausa), žabaras'.

1.1.8. Šio ploto sandūros būdu padarytoje helonimijoje pasitaikė atvejų, kai topoobjektai nominuoti pagal jų **padėtį erdvėje**. Balovardžio ***Aukšt-a-raistis*** Krsn reišksmė – esantis aukštai. Dar dviejų pogrupio reprezentantų

LKŽe žodžio *peklà* reišksmės 'labai nuošali, toloma vieta; prastas, vargingas kelias, klampynė'.

³⁸ Dėl panašių metaforų kūrimo tikslų dar žr. Gudavičius 2009: 115.

³⁹ Šiuos pasvarstymus paremia Birutės Jasiūnaitės žemaičių formulinių keiksmų tyrimas (žr. Jasiūnaitė 2007a: 257–262). Mokslininkės teigimu, **pekloje**, tradicinėje pomirtinės bausmės vietoje, **laikosi, gyvena velniai** [paryškinta mano – D. S.] – nusidėjėlių kankintojai. Tai žinoma kiekvienam valstietiškosios kultūros atstovui, todėl tokia „topografinė“ substitucija visiškai suprantama. Iš dalies kalbėtojas taip elgiasi ir eufemistiniais sumetimais, vengdamas pavojingo personažo paminėjimu užsitraukti šio rūstybę (dar žr. ten pat, 260).

⁴⁰ Leono Jarašiaus (Gamtos tyrimų centro, Botanikos instituto darbuotojo) teigimu, gausus vandens kiekis dirvožemyje išstumia orą, todėl pablogėja aeracija ir ima telktis kenksmingi anaerobinio kvėpavimo produktai (dar žr. Jarašius 2012: 61).

⁴¹ Dėl semantikos plg. tiriamajame plote užfiksuotą ežero vardą *Purvònis* Lbv (LUEV 130), kurį A. Vanagas aptaria *vandens kokybės reišksmės hidronimų* poskyryje (žr. Vanagas 1981: 102).

⁴² Anot A. Vanago, šios ypatybės neišplaukia iš vandens prigimties, jos yra vėlesnės, antrinės (dar žr. Vanagas 1981: 103).

Púodž-ia-plynė b. KzR ir **Púodž-ia-raistis** b. KzR reikšmė – esantys žemai. Čia aktualizuotas vertikalumo, nutolimo, ėjimo aukštyn ir ėjimo žemyn nuo paviršiaus pamatinių žodžių reikšmių komponentas. Pastarąjį spėjimą patvirtina ir Papilvio girininkijos anketos informanto liudijimas: *Púodžiaplynė* – kalvo mis apsupta plynė, *Púodžiarastis* – gilus raistas. Motyvacinis požymis čia (iš) reiškiamas metaforiškai.

1.1.9. **Fizinę vandens būseną apibūdinančios motyvacijos** raistavardis **Sklydž-ia-raistis** Gdl sietinas su lie. *sklydėti, sklydi, -ėjo* ‘būti išsiliejusiam, tyvu-liuoti, plytėti’, plg. *Vanduo sklydi lankose* DŽ¹ (dėl šaltinio santrumpos žr. LKŽe).

1.2. Pagal santykį su kitais objektais

1.2.1. **Posesyvumo ir vietos motyvacijos** helonimai⁴³: **Bùkt-a-raistis** rst. Igl: lie. *buktà, bùktas* ‘upės, ežero ar balos įlanka; užtakys; gili vandens išsukta vieta’; **Darž-a-balė** b. Klvr: lie. *daržas*; **Degim-balė** b. Ss: lie. *degimas, dėgimas* ‘išdegusi vieta (pieva, pelkė, miškas), degesė’; **Degim-balė** b. Mrj – dūrinio sandą *degim-* laikant atsiradusiu iš **degim-*, vv. greičiausiai sietinas su lie. *degimas*⁴⁴; **Dvą-raistis** (< **Dvár-raistis*) b. Prn: lie. *dvāras* ‘<...> dvarininko ūkis, sodyba; kiemas; sodyba’; **Eglýn-balė** plk. Ldvn: lie. *eglynas, eglýnė* ‘eglių miškas’; **Ėžer-balė** plk. Klvr: lie. *ėžeras*; **Lank-a-balė** b. Prn: lie. *lankà* ‘didelė lygi pieva, dažniausiai prie upės, potvynio metu užliejama vandens’; **Lyg-plynė** b. KzR: lie. *lygė, lýgė* ‘girios aikštelė, laukymė’⁴⁵; **Naujien-balė** rst. KzR: lie. *naujiēna, naujiēnà* ‘naujai išarta žemė; plėšinys’; **Plyn-balė** b. Brb: lie. *plýnė* ‘pelkė, raistas’⁴⁶; **Prūd-balė** rst. Igl: lie. *prūdas*; **Rubež-balė** b. Ss: lie. *rubėžius* ‘teritorijos riba, siena’; **Šaltin-balė** b. Ss: lie. *šaltinis* ‘iš žemės tekanti vandens versmė’; **Trāk-balė** b. Mrj: lie. *trākas* ‘aukšta, sausa pieva, apaugusi retais krūmais bei medžiais,

⁴³ A. Vanagas šiuos vandenvardžius analizuoja *Hidroobjekto buvimo vietos reikšmės hidronimų skyriuje*. Jis teigia, kad vandenų vardų pirminės reikšmės buvo susijusios ne tik ir net ne tiek su pačių hidroobjektų ypatybėmis, kiek su upių ir ežerų aplinką apibūdinančiomis apeliatyvinėmis reikšmėmis (Vanagas 1981: 104). Dauguma jų yra susidarę iš fiziografinės arba artimos reikšmės apeliatyvų (ten pat, 105). Kadangi helonimai, kaip ir kiti hidronimai, gali būti ir lokalinės, ir posesyvinės reikšmės (pavyzdžiui, gali reikšti viso dvaro, kaimo ar pan. nuosavybę), bet tai atskirti, nustatyti yra sunku, mes skyrių pavadinome kiek kitaip.

⁴⁴ Dėl balos vardo aiškinimo dar žr. LVŽ II 182.

⁴⁵ Balovardis užrašytas Agurkiškės girininkijos anketoje.

⁴⁶ Vietovardžio motyvacijos aiškinimą patvirtina Balbieriškio girininkijos anketos duomenys *neišdžiūstama bala* ir paremia iš gyvosios kalbos užrašytas sakinytis tiriamame plote: *Ajerai auga plýnėse, kur jau niekad neišdžiūsta* Jrb.

miško aiškštelė; pieva, kur yra beržų' (Šunskų girininkijos anketos duomenimis, bala *apaugusi medžiais*).

1.2.2. **Aplinką apibūdinančios motyvacijos** sudurtinių helonimų pirmųjų dėmenų etimoniai – statinių (1), vietos palei statinį (2) pavadinimai bei pavadinimai, reiškiantys kitas topoobjektų aplinkos ypatybes (3).

1) **Būd-baliai** b. Klvr; **Būd-baliai** b. Klvr: lie. *būdà, būdė* 'palapinė, pastogė, namelis (sargo, piemens ar kt.); **Tilt-a-balė** b. Krsn: lie. *tiltas*;

2) **Paklúon-raistis** rst. Gdl: lie. *paklúonė* 'vieta palei kluoną'.

3) Atributinės reikšmės helonimai, **nusakantys vietos ypatybę pagal tai, ko joje yra: Kiaušin-raistis** rst. Vv: lie. *kiaušinis* (Būdelės k. anketos duomenimis, *laukinės antys ant kupstų dėdavę kiaušinius*); **Láuž-a-plynė** b. Mrj: lie. *láužas* 'krūva virbų, žabų, šakų, medgalių'⁴⁷; **Spal-iā-kampis** rst. KzR: lie. *spāliai* 'tokių šapelių masė', plg. lie. *spālis, spalys* 'minant atsiskiriantis nuo pluošto linų ar kanapių sumedėjusio stiebo šapelis'.

1.3. Pagal santykį su žmogumi

Dėl nuosavybės ir kultūrinių-istorinių santykių atsiradę helonimai.

Toliau aptarsimų helonimų pirmieji sandai yra nevienodi kilmės požiūriu. Vieni atsiradę iš apeliatyvų (1), kiti – iš onimų (2).

1) Šios grupės reprezentantai taip pat yra skirtingi: (a) vv. iš apeliatyvinių asmenų pavadinimų: **Čypl-ia-balė** b. Lbv – greičiausiai sietinas su lie. *čyplė* 'kas per daug kalba'⁴⁸; **Duidž-ia-balė** b. Prn: lie. *duidė* 'apykvailė, apdujusi moteris, kvaišė'⁴⁹; **Keřdž-ia-balė** b. Mrj: lie. *keřdžius* 'piemenų vyresnysis'; (b) iš etnonimų: **Cigōn-raistis** b. Vv lie. *cigōnas, -ė*; **Maskōl-raistis** rst. Vv: lie. *maskōlis, maskōlius* 'caro kariuomenės kareivis; rusas'. Prancūzmečio, t. y. Napoleono vadovaujamos prancūzų kariuomenės žygio per Lietuvą XIX a. pradžioje, ženklus liudija Runkių girininkijos anketoje užfiksuotas balovardis **Prancūz-balės** KzR su priedu: *sakoma, kad buvo stovykla*. Šis vietos vardas vertintinas kaip **etnokultūrinės atminties liudytojas**.

⁴⁷ Šunskų girininkijos anketos duomenimis, bala *apaugusi medžiais*.

⁴⁸ Tokį spėjimą, atrodo, paremia ir LVŽ užfiksuotas, VK duomenimis paremtas, balovardžio *Čypliabalė* Lbv gyvojoje kalboje vartojamas variantas *Čipliabalė* (žr. LVŽ II 70). Asmenvardinės kilmės dūrinys, turintis posesyvinę reikšmę 'Čipliui priklausantis', vartojamas su gretimine lytimi *Čypliabalė*. Determinatyvinio darinio pirmasis sandas *čypl-*, kaip jau buvo minėta, sietinas su apeliatyviniu asmens pavadinimu *čyplė* 'kas per daug kalba'. Nesunku pastebėti, kad vieno vietovardžio pamatinis žodis leksiškai neutralus, o kito – turi neigiamą emocinę konotaciją.

⁴⁹ Plg. tiriame plote iš gyvosios kalbos užrašytus sakinius: *Ką tu klausai tos duidės!* Vv; *Su tokia duidė nėr ko kalbėt* Vv.

2) Iš asmenvardžių: **Agot-plynis** pln. Vv: v. *Agotė, Agotà*; **Bākš-a-balė** b. Ldvn⁵⁰: *Bakšà*; **Banión-balė** b. Prn: avd. *Baniónis*⁵¹; **Baĩtk-a-balė** b. Lbv: pvd. *Baĩtkus*; **Bruzg-a-raistis** rst. Šil: pvd. *Brùzgas*; **Čekausk-a-balė** (t. *Čekauckabalė*) b. Lbv: pvd. *Čekáuskas, Čekaũskas*; **Čiũkn-a-raistis** b. Šil: pvd. *Čiuknà*; **Daniėl-plynė** b. KzR⁵²: avd. *Daniėlius*; **Gerùl-raistis** rst. Vv: pvd. *Gerùlis*; **Gìb-a-balė** b. Lbv: pvd. *Gìbas*; **Grìg-a-raistis** rst. Gdl: pvd. *Grìgas*; **Grišk-a-raistis** b. Brb: pvd. *Griškà*; **Grùm-balė** b. KzR: pvd. *Grùmas*; **Jõn-balė** plk. Mrj: v. *Jõnas*; **Káčėrg-ia-raistis** rst. Gdl: pvd. *Káčėrgis*; **Kajãck-a-raistis** b. KzR: pvd. *Kajãckas*; **Kaũn-a-balė** b. Klvr: pvd. *Kaũnas*; **Kazl-ã-plynė** b. KzR: pvd. *Kãzlas*; **Kìrvál-balė** rst. Ss – greičiausiai asmenvardinės kilmės vv., sietinas su pvd. *Kìrvėlis*⁵³; **Klim-a-balė** b. KzR: pvd. *Klìmas*; **Kliũč-balė** b. Mrj: pvd. *Kliũčius*; **Kundok-raistis** rst. Vv: pvd. *Kuĩdoka, Kundõkas*; **Laĩdž-ia-balė** plk. Klvr⁵⁴: avd. **Landys*, plg. pvd. *Laĩdžius*; **Luck-a-balė** b. Klvr: pvd. *Lũckus*; **Maũš-ia-raistis** rst. Vv: avd. **Maušius* ar pan., plg. avd. *Woicich Mauszas* 1662 m. (IAK); **Micùt-raistis** plk. Gdl: pvd. *Mìcuta, Mìcutà*; **Náik-a-raistis** rst. Brb: avd. *Naĩkus*; **Pataš-a-raistis** rst. Krsn: pvd. *Patašius*, plg. le. pvd. *Patasz* (SNP VII 224); **Paũl-ia-balė** b. Ldvn: avd. *Paũlius*; **Pečk-a-balė** b. Ss: avd. *Pečkỹs* ar pan.; **Rač-balė** b. Klvr: pvd. *Rãčius*; **Ramõšk-a-balė** b. Mrj: pvd. *Ramosškà*; **Seĩnk-a-balė** b. Ldvn: pvd. *Seĩnkus*; **Šãb-a-balė** b. Mrj: pvd. *Šãbas*; **Šãln-a-plynė** b. KzR: pvd. *Šãlnà*; **Vasiliãusk-a-raistis** rst. Brb: pvd. *Vasiliãuskas*; **Valent-raistis** rst. Gdl: avd. *Valentà* ar pan.

1.4. Situaciniai helonimai

Toponimai, atspindintys tipizuotą situaciją (ši gali būti nereali, išgalvota arba įprastas reiškiny), sietiną su objektu, galėtų būti vadinami **situaciniais**⁵⁵:

⁵⁰ *Joje merga vaiką apturėjusi* – rašoma Ažuolyno k. anketoje. Plg. lie. *apturėti, àpturi, -ėjo* ‘pagimdyti’ [*Merga apsiturėjo* Mrj]. Dar plg. balovardžio pirmojo sando struktūrą su lie. *bakščióti, -iója, -iójo* ‘baksėti, baksnoti, badinėti’. Tokius reiškinius kalboje yra aprašiusi Birutė Kabašinskaitė. Jos teigimu, kalbos vartotojas stengiasi išgalvoti semantinį ryšį ir jį pagrįsti specialiais aiškiniimais (Kabašinskaitė 2013: 73). Iš mūsų rasto pavyzdžio matyti, kad pagal vv. *Bākšabalė* formos panašumą tiriamojo ploto atstovai atranda semantinę asociaciją su minėtu veiksmažodžiu.

⁵¹ Po kiekvieno lietuvių antroponimijos reprezentanto jo šaltinio nuoroda (LPŽ I, II; LVKŽ) nepateikiama. Jas galima rasti straipsnio gale, šaltinių sąrašė.

⁵² Papiilvio girininkijos anketos duomenimis, *gyveno Danielius, jo vardu ir pavadintas gretimas miškas ir plynia*.

⁵³ LPŽ duomenimis, Sasnavos apylinkėse gyveno dvi šeimos šia pavarde (žr. LPŽ I 1003).

⁵⁴ *Prieš šimtą metų gyvenęs ūkininkas Landys* – rašoma anketoje.

⁵⁵ Dėl termino ir šių vv. dar žr. Березович 1998: 136–142. Čia rusų mokslininkė pastebi, kad toponimų vidinė forma neturi situacinių žymiklių, kurie yra akivaizdūs motyvuotėse, taigi

Meřg-a-raistis rst. Vv: lie. *mergà* ‘suaugusi netekėjusi moteris, mergina; ūkininko, buožės samdoma mergina darbininkė, samdinė, tarnaitė’. *Mergos maudydavosi, viena prigėrė* – rašoma anketoje. **Žyd-balė** b. Šil – Juodaraiščio k. anketos duomenimis, *pasakoja, kad prigėrė žydas su kumele*. Taigi **situacija ar įvykis gali paženklinti mažai žinomą, menkai pažįstamą objektą**⁵⁶.

1.5. Toponiminis kompleksas (mikrosistema)

Tarpukario anketose užfiksuota ir helonimų mikrosistema⁵⁷. Ar dėl prasto kvapo, išplatėjusios formos⁵⁸, ar dar dėl kurių kitų galimų priežasčių⁵⁹ vienas šio mikrokomplekso elementas gavo vardą **Šikn-ā-balė** plk. KzR. Toje pačioje Jūrės girininkijos anketoje užfiksuotas balovardis *Uodegėlė* KzR. Anketoje rašoma: *tai Šiknābalės iškyšulys. Nuo to ir vardas*. Semantiškai susiję vardai, dažniausiai atsiranda kaip įsivaizdavimo apie objektus rezultatas: nominacijos procese toponiminės sistemos susidarymo metu iš pradžių „nubrėžiami“ kraštovaizdio kontūrai, ir tik vėliau, geriau susipažinus su tam tikro ploto topoobjektais, juos įsisavinus, pradedama detalizuoti (plg. Березович 1991: 77). Atrodo, taip yra nutikę ir šiuo atveju. Nominacinis procesas vyko gana specifiškai. Topoobjektų ypatybės **dėl konfigūracijos** (tarp savęs susijusių objektų išsidėstymo) nominatoriui atrodė susijusios⁶⁰, taigi iš pradžių pirmajam mikrosistemos elementui buvo suteiktas vardas *Šiknābalė* (kaip jau minėta, dėl dabar tiksliai nežinomų priežasčių) ir tik po to vardą gavo greta buvusi bala⁶¹ – *Uodegėlė*: lie. *uodegà* ‘žemės, pievos, dirvos, miško siaurėjanti dalis’. Taigi tiriamoje medžiagoje užfiksuota mikrosistema – *Šiknābalė* ir *Uodegėlė* – žmogaus siekio palyginti, susieti, **sukonkretinti** rezultatas.

pabrėžtinai situaciniams vv. būdingas disbalansas tarp nominacijos ir motyvacijos (ten pat, 142).

⁵⁶ Dėl šio teiginio dar žr. Березович 2008: 278. Čia minimos ir nekalbinės situacinių toponimų atsiradimo priežastys. Sėslus gyvenimo būdas, anot kalbininkės, lemia gana uždara gyvenimą uždaroje erdvėje, kuri ir parodo žmogaus ir erdviųjų realiųjų vienas kitam ryšį. Be to, pasakojimai (mitai) formuojasi apie visus dalykus, apie kuriuos trūksta informacijos.

⁵⁷ Semantiškai susijusius vietų vardus J. L. Berezovič (Jekaterinburgas) vadina semantinėmis mikrosistemomis. Dėl jų rusų toponimijoje žr. Березович 1991: 75–90.

⁵⁸ Plg. lie. vlg. *šiknā* ‘kokio daikto storagalys, apačia’ Mrj.

⁵⁹ Dar plg. *kaip šiknojė* vlg. ‘labai, visiškai tamsu’ Šk.

⁶⁰ Dėl šio nominacinio komplekso elementų semantinių ryšių dar žr. Sviderskienė 2015: 178–179.

⁶¹ J. L. Berezovič yra pastebėjusi, kad toponiminės mikrosistemos gali būti sudarytos iš dviejų arba keleto toponimų, susijusių įvairaus pobūdžio leksinio sistemiskumo santykiais (plačiau žr. Березович 1991: 75–90).

2. DABAR NE VISAI AIŠKIOS MOTYVACIJOS SUDURTINIAI HELONIMAI

Laikantis vieningų analizės nuostatų, išdėstyty straipsnio įvade ir taikytų pirmosios grupės reprezentantams, bandoma interpretuoti šių helonimų motyvaciją. Kai kuriais atvejais, dėl papildomos informacijos, paremiančios vieną ar kitą motyvacijos aiškinimo versiją, stokos, apsiribojama tik *galimumo* konstatavimu.

2.1. Ne visai aiškus dūrinių pirmojo sando darybos pamato leksinis pobūdis, jo priklausymas apeliatyvų ar antroponimų klasei: **Barôn-plynė** rst. KzR: lie. *barônas* ‘avinas, tekis’ /⁶² avd. *Barônas*, lie. *plýnė* ‘pelkė, raistas’⁶³; **Môrk-a-balė** b. KzR: lie. *morkà, môrkas* / avd. *Môrkus*⁶⁴; **Ragaiš-balė** rst. Prn: lie. *ragaišis* ‘rupių kvietinių ar miežinių miltų duona, karaišis’⁶⁵ / pvd. *Ragaišis*; **Rož-balė** b. Mrj⁶⁶: lie. *rôžė* ‘vandens lelija (*Nymphaea*)’, dėl semantikos plg. vv. su *Rožýnas* b. Dg (VK), kuris, regis, galėtų būti sietinas su lie. *rôžė* ‘t. p.’⁶⁷ / pvd. *Róžas*, plg. pvd. *Rožėnas*.

2.2. Kita galimos dvejopos motyvacijos vietovardžių grupė taip pat negausi. Čia įmanomas helonimų motyvacijos aiškinimas remiantis tiek viena, tiek kita pamatinio žodžio reikšme: **Bais-raistis** b. Vv: lie. *baisùs*, -i ‘keliantis baimę, gąsdinantis’ – emocinio vertinimo reikšmės helonimas⁶⁸ / lie. *baisùs*, -i ‘labai didelis’ – motyvacija pagal objekto parametrus (dydį); **Čyst-a-balė** b. Lbv; **Čyst-a-balė** b. Igl: lie. *čýstas*, -à ‘švarus, nesuterštas’ – vietai vardas suteiktas

⁶² Kadangi abi motyvacijos aiškinimo galimybės yra tikėtinos, jos pateikiamos greta atskiriant vieną nuo kitos sutartiniu ženklu /, reiškiančiu „kita vertus, galima motyvacija iš“. Ši pasirinkimą lėmė noras išvengti itin dažno šio žodžių junginio pavartojimo straipsnyje ir bereikalingo straipsnio apimties plėtimo.

⁶³ Dar žr. LVŽ I 379–380, kur spėjamai pateikiama dar viena kilmės versija – iš lie. *barônas* ‘bajorų titulas, žemesnis už grafo; asmuo, turintis tą titulą’.

⁶⁴ LPŽ duomenimis, tiriamame plote užfiksuota pvd. *Morkúnas* (žr. LPŽ II 271), greta nagrinėjamų toponimų lokalizacijos – ir *Morkėlis* (žr. ten pat, 270).

⁶⁵ Apeliatyvinės kilmės atveju motyvacinis požymis, anot rusų tyrėjo N. V. Ovčiaro (Sverdlovskas), sietinas su vandens telkinio žuvingumu (plačiau žr. Овчар 1991: 62, 71). Kita vertus, galbūt įmanoma paaiškinti raistavardžio motyvaciją ir dėl galimai apvalios topoobjekto formos.

⁶⁶ Informanto teigimu, seniau valdęs ūkininkas *Rožėnas*. LPŽ duomenys tai patvirtina – greta nagrinėjamų toponimų lokalizacijos ši pavardė užfiksuota (žr. LPŽ II 625).

⁶⁷ Kitaip L. Bilkio – siejama su lie. *rožýnas* ‘vieta, kur auginamos rožės’ (žr. Bilkis 2008: 282).

⁶⁸ Dėl emocinio vertinimo reikšmės hidronimų dar žr. Vanagas 1981: 115–116.

dėl vandens kokybės⁶⁹ / lie. *čystas*, -à ‘tuščias’⁷⁰ – vietai vardas gali būti suteiktas dėl kitos priežasties: bala be žuvies⁷¹; ***Degūs-balė*** b. Klvr: lie. *dėgus* ar pan., plg. *dėgti* ‘būti ugnies veikiamam, nykti ugnyje, liepsnoti’⁷² [Samaninės durpos gerai dėga, tik nekaitrios Gs; Balos dega, ką nori, kad kalnai nedegtų *Dkš*] (galimas motyvacijos aiškinimas – išdegusi bala) / lie. *dėgti* ‘švytėti, žerėti, blizgėti, spindėti’, plg. Jau dega žaromis saulėleidžio kraštai *V. Myk-Put.* (galimas motyvacijos aiškinimas – dėl balos vandens ypatybių).

Tašs-plynė b., plk. KzR: lie. *tamsūs*, -i ‘kuris ne šviesios spalvos, juosvas’. Remiantis šia pamatinio žodžio reikšme, galima manyti, kad helonimai gavo vardus dėl tam tikrų vandens ypatybių, t. y. dėl neskaidraus vandens. Kadangi balos vardas užrašytas Runkių girininkijos anketoje, galbūt įmanoma ir kita motyvacijos aiškinimo versija – dėl topoobjekto apšviestumo / neapšviestumo. Šiuo atveju vv. galėtų būti sietinas su lie. *tamsūs*, -i reikšme ‘menkai apšviestas ar neapšviestas’.

2.3. Dėl vienodos raiškos leksemų, turinčių skirtingas reikšmes (lie. *kulė*, *kulė* ‘medinis įrankis kalti tvoklė’ / lie. *kulė*, *kulė* ‘krepšys viduryje bradinio, į kurį sulenda žuvis; žvejų samtis’), galinčių eiti determinatyvinio darinio ***Kul-ia-raistis*** rst. Vv pirmuoju sandu, įmanomas dvejobas jo motyvacijos aiškinimas. Skirtingos leksemų reikšmės realizuoja skirtingą motyvacijos aiškinimą: **pagal formą (konfigūraciją)** arba **pagal gylį**. Pastaruoju atveju metaforinio erdvinio įvardijimo pamatą sudarytų vertikalumo, nutolimo, ėjimo nuo paviršiaus žemyn komponentas, plg. *Púodžiaplynė* b. KzR ir *Púodžiaraitis* b. KzR (dėl jų žr. I. 1.1.8). Deja, neturint tikslesnių duomenų apie denotatą, apie geografines kraštovaizdžio ypatybes bei duomenų apie įvardijimo situaciją, tiksliai nustatyti, kuris iš minėtųjų požymių inspiravo vietos vardo *Kuliaraitis* atsiradimą, neįmanoma.

2.4. Saviti raiškos požiūriu dar du balovardžiai ***Lašiš-balė*** b. Mrj: lie. *lašiniai* ‘poodinis skerdiens (ppr. kiaulės) riebalų sluoksniš; juok.’⁷³ menk. kūno riebalai; ***Smeton-balė*** b. Prn: lie. *smetonà* ‘grietinė; grietinėlė’. Dėl šių helonimų semantikos plg. *Sviestakalnis* kln. Klvr, *Sviestinė* pv. Lbv. Žodžio *sviestas* reikšmė – ‘iš grietinės gaunami standūs riebalai’, plg. sakinį, užrašytą iš smulkiosios tautosakos *Žemė kai sviestas* ‘derlinga, gerai įdirbta’. Iš reikšmės matyti, kad sviestas, kaip ir lašiniai, grietinė, yra riebalai, o *riebūs*, -i reiškia ‘turintis gausiai

⁶⁹ Dar plg. *čystai*: *Čystai nusimazgojau rankas* Kt.

⁷⁰ Dar plg. *Nė gyvulio, nieko nēr – čystà žemė* Prn; *Oi sunku sunku dideliam medeliui vidur čysto laukelio* Mrs.

⁷¹ Dėl tokio vandenvardžių motyvacijos aiškinimo rusų toponimijoje dar žr. Овчар 1991: 62, 71.

⁷² Dėl vv. darybos ir kilmės dar žr. LVŽ II 191.

⁷³ Pažymos (santrumpos) kaip LKŽe, jos atskirai neaiškinamos.

maisto medžiagų augalams, trąšus, įtręštas' (apie žemę), plg. *Riebūs kai Šakių laukai* (iš raštų), 'sodrus, tarpus, vešlus', dėl kurio dar plg. pievos vardą *Taukióji* Mrj (lie. *taukióji*, plg. *taukùs*, -ì 'vešlus, tarpus'). Kita vertus, toks aiškinimas, regis, semantiškai artimesnis žemėvardžiams (dar plg. *Lašinynas* drb. ž. Klvr). Pelkėtų vietų vardų motyvacijai paaiškinti tinkamesnės, ko gero, sąsajos su vandens kokybe⁷⁴ ar žuvies gausa⁷⁵, o galbūt ir paviršiaus / dugno (kaip sluoksniu) kokybe. Kuri motyvacijos aiškinimo versija bepatvirtintų, aišku viena: metaforų ištakos srities (maisto produktų pavadinimų)⁷⁶ perkeliamųjų požymių raiška balovardžių *Lašınbalė*, *Smetonbalė* darybinėje struktūroje (jų vidinėje formoje) pasinaudota siekiant pabrėžti **paviršiaus / dugno / vandens kokybę**.

2.5. Ne visai aiškios motyvacijos balovardis *Skalk-a-balė* KzR, greičiausiai sietinas su apslavintu **skalka*, plg. lie. *skalà* 'skeltinis šakalys, deginamas pasišviesiti ar ugniai įkurti, balana'. Dėl semantikos plg. toje pačioje Velniakalnio girininkijos anketoje užrašytą kalno vardą *Skalkakalnis* KzR, kurio motyvuotė – *per vidurį persiskyręs*. Taigi pastarasis vietovardis, remiantis minėtu pateikėjo liudijimu, vertintinas kaip gavęs vardą dėl savo formos ir skirtinas konfigūracinės reikšmės toponimams. Kadangi balovardžio motyvuotė anketoje neužfiksuota, galima tik spėjamai manyti, kad jis galbūt vertintinas kaip išsišakojusios formos topoobjektas, arba svarstyti dėl kitų šio nominacinio vieneto atsiradimo priežasčių.

Raisto vardo *Smal-ia-raistis* Šil struktūroje, jo vidinėje formoje užfiksuota leksema *smalà*⁷⁷. A. Vanagas hidroobjektų vardus, kurių darybos pamatas *smalà*, vertina kaip vandens kokybės reikšmės hidronimus (žr. Vanagas 1981: 102)⁷⁸. Tokį onomasto apsisprendimą lėmė viena iš aktualizacijos pusių – vandens kokybės ypatybė – klampumas, plg. sakinį iš *Lietuvių tautosakos rankraštyno*: Tu jodamas rasi plačią upę, smala tekančią Lš (dėl šio sakinio žr. LKŽe), dar plg. lie. *klampùs*, -ì 'sunkiai tekantis, tąsus (apie skysčius)'. Mūsų manymu, suteikiant raistui vardą, ko gero, galėjo būti aktualizuota tiek smalos konsistencija, t.

⁷⁴ Plg. kitame plote užfiksuotą upėvardį *Riebgalys* Dt (LUEV 135), kurį Vanagas skiria *vandens kokybės reikšmės hidronimams* (žr. Vanagas 1981: 102).

⁷⁵ Plg. *Mėsinė* rst. Žž (VK).

⁷⁶ „Etnografiniai maisto sistemų tyrimai liudija, jog maisto prasmės nusidriekia į visas žmogiškąsias sritis“ (Mintz Du Bois, cit. iš Čepaitienė 2013: 255). Be to, etnologės teigimu, šventinėmis progomis valgytas geresnis maistas, kuris, valstietišku supratimu, buvo riebesnis ir gausesnis: daugiau riebalų, grietinės, sviesto (dar žr. ten pat, 266).

⁷⁷ Lie. *smalà* 'kaitinimu gaunama derva, degutas', 'derva' (DKŽ 129). LKŽe duomenimis, kitame Lietuvos plote vartojamas apeliatyvas *smàlis*, *smalyš* 'velnias, nelabasis (keikiant)': *Na, kurgi tavo dabar smàlis neša?* Dl.

⁷⁸ Dar plg. ir vandenvardžius su darybos pamatu *dervà*; jie šio mokslininko semantiškai vertinami taip pat – kaip vandens kokybės reikšmės vandenų vardai (dar žr. Vanagas 1981: 101).

y. klampumas, tiek jos spalva⁷⁹, t. y. tamsumas⁸⁰. Taigi, be Pajiesio girininkijos anketoje užfiksuotų informantų liudijimų, tiksliai pasakyti, į kurį denotato požymį (o gal ir į abu) – **fizines ypatybes** ar **spalvą** – buvo atsižvelgta nominacijos procese⁸¹, yra sunku.

Dar vienas ne visai aiškus nominacijos požūriū atvejis – raisto vardas **Vargōn-balē** KzR: lie. *vargōnai* ‘pučiamasis klavišinis muzikos instrumentas’. Kadangi jokie informantų liudijimai neužfiksuoti, plg. sakinį, užrašytą iš gyvosios kalbos LKŽe: Mūs klebonas kap vargōnas gieda *Vlk*⁸², tačiau dar plg. lie. *vargonadantis*, –ė ‘kas negražiais, dideliais dantimis’ [Pažinom brolius vargonadančius *Btr*], lie. *vargonēliai* prk. ‘drabužio klostės’ *Sn*⁸³. Taigi lieka neaišku, ar dėl vandens telkinio skleidžiamų garsų, ar dėl jo formos, ar dėl nelygaus dugno paviršiaus, ar dar dėl kurių kitų (šiuo metu nežinomų) priežasčių, topoobjektas buvo pavadintas *Vargōnbale* iš perkeltine reikšme pavartoto muzikos instrumento pavadinimo.

2.6. Tam, kad būtų argumentuotai paaiškinta helonimų su *mešk-* motyvacija, prireiktų informantų paliudijimų. Deja, jokių komentarų, be to, kad *meškos vaikus vedžiodavę*, anketose neužfiksuota. Kadangi, Lietuvos gamtininko Tado Ivanausko teigimu, paskutinis lokys Lietuvoje nušautas 1883 m.; lokiai tik retkarčiais užklysta iš kitur (plg. cit. iš Papaurėlytė-Klovienė 2007: 91), pastarasis argumentas vietų vardų **Mēšk-a-balē** b. Mrj; **Mešk-ā-balē** b. Klvr; **Mēšk-a-raistis** rst. Gdl; 2 plk. Krsn⁸⁴; **Mešk-a-raistis** rst. Brb sąsajoms su šio žvėries gyventomis vietomis, atrodo, mažiausiai įtikimas. Nominacijos vienetuose su

⁷⁹ Priskiriant helonimus semantiniam tipui *pagal spalvą*, turima galvoje dėl žemės paviršiaus rūšies, vandens spalvos – plg. I. 1.1.5 reprezentantus.

⁸⁰ Dar plg. lie. *smalinis*, –ė ‘prk. juodas, tamsus’.

⁸¹ Toje pačioje Pajiesio girininkijos anketoje užrašytas raisto vardas *Juodvandenis* Šil. Kodėl realija buvo taip pavadinta, aiškiai parodo jo vidinė forma – dėl juodo vandens.

⁸² Vandens garsų reikšmės hidronimų A. Vanagas yra užfiksavęs per 85 (dėl jų žr. Vanagas 1981: 114–115). Greta nagrinėjamų vv. lokalizacijos Čepkelių raisto „grožybėms“ apdainuoti Mardasavo dainininko Petro Zalansko poetiniame kūrinyje „Gudo šalis“ minimos „balos burbeklės“ [paryškinta mano – D. S.] – plačiau žr. Vaitkevičienė 2012: 34, 35. Mokslininkė straipsnį parengė skaityto pranešimo „Girdėti vietą ir būti išgirstam“ pagrindu.

⁸³ Konstantinas A. Heinas (Rusija), tyręs Vologodsko srities toponimus, pastebi, kad topoobjektų palyginimai su muzikos instrumentais gali būti inspiruoti paties topoobjekto formos arba žemės paviršiaus išvaizdos, dėl žemės dirbimo būdo. Pavyzdžiui, kalvoto reljefo ir išsišakojusių krantų topoobjektai įvardijami kaip *Armonika*, *Armonikos* (*Гармошки*, *Гармонь*), netaisyklingos trapecijos formos žemės plotas gali būti pavadintas *Guslėmis* (*Гусли*) [guslės – styginis rusų liaudies instrumentas, panašus į kankles; jos būna stačiakampio, sparno ir kt. pavidalo – D. S.] ir pan. (plačiau žr. Гейн 2014: 73).

⁸⁴ Išlandžių k. anketos duomenimis vv. *meškos vaikus vedžiodavę*.

mešk-, ko gero, gali būti užfiksuotos kitos šio žvėries ypatybės – **susijusios su didesnėmis nei įprasta realijų** (šiuo atveju heloobjektų) **apimtimis**⁸⁵. Kokie kiti motyvacijos požymiai galėjo inspiruoti vietos vardo atsiradimą, šiandien pasakyti yra sunku⁸⁶.

Raistavardis **Mėšk-a-kampis** KzR, dėl neužfiksuotų motyvaciją paaiškinančių aprašų taip pat nėra išimtis. Aleksandros J. Baranovos teigimu, vietovardis *Медвежий Угол* (semantiškai „artimas“ mūsų *Mėškakampiui*) gana dažnas ir rusų toponimijoje. Anot tyrėjos, *Медвежий* reikšmė – ‘nuošalus, atkampus’ (*глухой, отдалённый*), kampas (*угол*) čia pavartotas perkeltine reikšme – ‘užkampis’ (*местность, обычно глухая*) (dar žr. Баранова 2012). Kita rusų lingvistė I. S. Prosvirnina pastebi, kad glaudūs semantiniai sudėtinių toponimų dėmenų ryšiai gali nulemti jų frazeologizaciją (Просвирнина 2001: 44)⁸⁷. Remiantis tuo, kas buvo pasakyta, ir turint galvoje tai, kad „skirtingose kalbose ekvivalentiškai žodžiai gali kelti skirtingas asociacijas“, o „leksinis fonas turi tautinę specifiką“ (Gudavičius 2009: 101), vietos vardas *Mėškakampis* motyvacijos požiūriu kol kas vertintinas kaip neaiškus. Viena yra akivaizdu – tiek lietuvių vietovardžio, tiek rusų toponimijos reprezentanto semantika turi kompleksinę pobūdį.

Šią grupę, regis, papildoma vietų vardai su pirmuoju sandu *žyd-*. Trempinių k. anketos duomenimis, bala **Žyđ-balė** Lbv vardą gavo dėl *šienaujamos šerinės* [= **prastos** – D. S.] *žolės*. Dėl panašių priežasčių vardai galėjo būti suteikti ir kitiems tarpukario anketose užfiksuotiems topoobjektams. Kadangi duomenų, leidžiančių spręsti apie implicitinę vertinamąją motyvaciją anketose neužfiksuota, išlieka ir kita motyvacijos aiškinimo galimybė – helonimai **Žyđ-balė** b. Lbv, Krsn, Mrj, Šil; rst. KzR; **Žyđ-balė** b. Klvr; **Žyđ-a-raistis** b. Krsn, užrašyti *Žemės vardu* anketose, galėtų būti vertinami kaip **posesyvinės reikšmės** vv., kurių pirmojo sando etimonas – lie. *žyđas*, –ė ‘žydu tautybės žmogus’. Pastarąją versiją paremia su tiriamu plotu sietini demografiniai duomenys: tiriamoji etninė sritis tarpukario laikotarpiu apibūdinama kaip tautiškai mišri terpė, 1923 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Marijampolės apskrityje gyveno 6,42 % žydu⁸⁸.

⁸⁵ Plg. tiriamojo ploto vv.: *Kurapkėlis* kl. Gdl: lie. *kurapkā*; *Rupužkėlis* kl. KzR: lie. *rupūžė*. Kaip rodo šie nominaciniai vienetai, gyvi padarai kurapka ir rupužė yra maži, galbūt dėl šios priežasties būtent jų pavadinimai pavartoti įvardijimo procese norint nusakyti mažesnes negu įprasta topoobjektų (kelių) apimtis (plg. Sviderskienė 2015: 182).

⁸⁶ Dėl sudurtinių grybų pavadinimų su *mešk-* motyvacijos lietuvių mikonimų nominacijos sistemoje žr. Lubienė 2012: 111–112.

⁸⁷ Tai, regis, galioja ir šiuo atveju.

⁸⁸ Dėl šių ir kitų demografinių duomenų dar žr. Subačius 2009: 228.

Pogrupyje aptariami ir dūriniai **Šùn-a-balė** b. Klvr; **Šùn-ia-balė** b. Mrj; lie. *šuo*, *šùns*⁸⁹; **Vilk-a-balė** 2 b. Brb; lie. *vilkas*⁹⁰. Nors anketų įrašų, leidžiančių spręsti apie implicitinę vertinamąją motyvaciją, nerasta, pastebėtoji vietų vardų dalis ją greičiausiai turi⁹¹. Neigiamas vietų vertinimas, ko gero, nulemtas prastos žemės kokybės – šlapios, netinkamos žemdirbystei, niekam tikusios tos vietos augalijos ar pan.

3. REZULTATŲ APTARIMAS

3.1. Didžiausia nominacijos įvairove pasižymi sandūros būdu padaryti helonimai pagal objektų ypatybes (192 / 64 %).

Gyvūnų pavadinimai inspiravo 38 (20 %) pelkėtų vietų įvardijimus. Analižuota medžiaga parodė, kad „gyvūniniams“ toponimams būdingi implicitinės motyvacijos požymiai – konotacija ir dydis. Kaip yra žinoma, šiuos požymius padeda išaiškinti informantų liudijimai. Dėl pastarųjų skurdumo kai kurie iš požymių galėjo likti neatskleisti. Taigi ir kalbamojo pogrupio reprezentantų skaičius, ko gero, nėra tikslus.

Dėl apimties (gabaritų) (dėl ilgumo₁₂⁹², didumo₅, gilumo₁, vandens mažumo, t. y. sausumo₇) nominuotos 25 (13 %) pelkėtos vietos. Išskirtinai dažnai fiksuojamas *ilgis*.

Augalų pavadinimai inspiravo 14 (7 %) pelkėtų vietų nominaciją.

Dėl išskirtinių fiziografinių ypatybių (dugno / paviršiaus ypatybių₅, formos / išsidėstymo erdvėje₅) vardus gavo 10 (5 %) objektų.

Tiriamąjį plotą sandūros būdu padarytų topoobjektų varduose užfiksuoti šie spalvos kategorijos reprezentantai: juodas₆, rudas₂, raudonas₁, palšas₁ (iš viso 10 (5 %)). Pirmieji trys – daugiareikšmiai. Jais nusakoma pelkėtų vietų paviršiaus / dugno / vandens spalva.

⁸⁹ Dėl sudurtinių augalų pavadinimų su *šun-* motyvacijos lietuvių fitonimų nominacijos sistemoje dar žr. Gritėnienė 2010: 163–181. Jūratės Lubienės teigimu, lietuvių kalboje tipiškausias ypač neigiamai konotacijai mikonimų sistemoje perteikti yra zoonimas *šuo* (plg. Lubienė 2012: 111).

⁹⁰ Upės vardas *Волчи Воды* (Rusija) turi pejoratyvinę reikšmę, rodančią, kad jos vanduo netinkamas gerti (dar žr. Березович 1991: 86). Lubienės teigimu, „rusų kalbos fitonimų ir mikonimų neigiamas emocinis vertinimas ypač akivaizdžiai perteikiamas būtent vilko pavadinimu, nuodingieji augalai ar grybai vadinami „vilkiniais“ (Lubienė 2012: 111).

⁹¹ Šį sprendimą paremia Aloyzo Gudavičiaus teiginys „gyvūnai kalboje paprastai vertinami neigiamai“ (Gudavičius 2007: 87) bei lietuvių fitonimų ir mikonimų motyvacijos tyrimai (plačiau žr. Gritėnienė 2006; 2010: 163–181; Lubienė 2012: 99–122).

⁹² Skaičius apačioje rodo reprezentantų skaičių.

9 (4,5 %) įvardijimai, sietini su leksemomis *velnias*₇, *pekla*₁, *vaidyklė*₁, greičiausiai nulemti pačios pelkėtų vietų vardų klasės (poklasio) specifikos⁹³.

Atsižvelgus į pelkėtų vietų vandens kokybę, nominuoti 7 (4 %) topoobjektai: dėl vandens klampumo (tąsumo)₁, skystumo₁, skaidrumo₁ ir kt. (iš viso 5). Kitos nominacijos atsirado pelkėtų vietų vandenį apibūdinant pagal medžiagų, daiktų pavadinimus, kurių gausu / randama vandenyje₂.

Užfiksuoti 3 (1,5 %) helonimai, reiškiantys padėtį erdvėje. Vieno iš jų reikšmė – esantis aukštai₁, kitų – esantys žemai₂.

Vienas atvejis liudija, kad pelkėta vieta buvo nominuota dėl fizinės vandens būsenos.

3.2. Pagal santykį su kitais objektais pelkėtos vietos nominuojamos kur kas rečiau (23 / 13 %). Iš jų gausiau paliudyti posesyvumo ir vietos motyvacijos helonimai₁₅. Jie ir yra šios reikšmės dominantai (65 %). Aplinką apibūdinančios motyvacijos helonimų₄ ir helonimų, nusakančių vietos ypatybę pagal tai, ko joje yra₄, fiksuojama mažiau.

3.3. Už pastarąją intensyvesnę analizuojamų objektų nominacija dėl nuosavybės ir kultūrinių-istorinių santykių (43 / 23 %). Absoliuti dauguma – dėl nuosavybės.

3.4. Semantikos savitumu išsiskiria tiriamoje medžiagoje užfiksuota mikrosistema *Šiknābalė* ir *Uodegėlė*, atsiradusi dėl tarp savęs susijusių objektų išsidėstymo erdvėje, ir *situaciniai* helonimai, atsiradę dėl menko objektų pažinimo.

Rezultatų aptarimas parodė, kad tyrimo metu buvo išaiškinta sandūros būdu padarytų helonimų motyvacijos įvairovė, atskleistas tikrovės fragmento kategorizacijos kalboje savitumas, išryškinta pelkėtų vietų vardų atsiradimo motyvų hierarchija.

⁹³ „Tais atvejais, kai kultūrinė erdvė yra teritorinio pobūdžio, sava, uždara, kultūrinė ir saugia erdve paprastai laikoma žmonių gyvenvietė, kuri priešinama tam, kas yra už jos sienų (miškui, <...>) – svetimai, atvirai nekultūrinei erdvei“ (J. Lotmanas, cit. iš Masiulionytė 2008: 77). Taigi, remiantis surinktos medžiagos analize, galima daryti atsargią išvadą: balos, pelkės, raistai ir kitos šlapios vietos tautos atstovų, ko gero, suvokiamos kaip tarpinė zona, atsiverianti kitokybei. Virginija Masiulionytė, siekusi nustatyti, ar lietuvių kultūroje galima kalbėti apie ribos simbolių, ženklinančių perėjimą iš vienos erdvės į kitą (autorės terminai *šiapus* ir *anapus* žymi ne tik gyvųjų ir mirusiųjų pasaulį, jie vartojami ir *savai* bei *svetimai* erdvei apibūdinti), pastebi, kad tiek tautosakoje, tiek frazeologijoje „žmonės susiduria su kito pasaulio atstovais prie vandeninių kraštovaizdžio objektų: miškuose prie balų, pelkių, raistų ir pan.“, „pelkės ne savo pasaulio prieangis“ (plačiau žr. Masiulionytė 2008: 77–91). Kadangi šio straipsnio tema ir keltas tikslas su tuo, kas pasakyta, tiesiogiai nesisieja, apsiribojama pastebėjimu, kad ateityje platesnis folklorinis bei etnologinis kontekstas kalbamojo pobūdžio toponimijos tyrimus paremtų ir padėtų tiksliau atskleisti motyvacijos ypatumus ir dėsningumus.

4. IŠVADOS

Pelkėtų vietų vardų analizė yra sąlygota šios klasės (poklasio) sistemos kalbinės sandaros (struktūros) ir istorinio, etninio, socialinio pobūdžio ekstralingvistinių veiksnių visumos tarpusavio santykių. Jų paisymas – būtina sąlyga pagrindžiant vietų vardų motyvacijos aiškinimus.

Sandūros būdu padarytų helonimų motyvacijos analizė (dar žr. 3. *Rezultatų aptarimas*) padėjo atskleisti pelkėtų vietų įvardijimo polinkius tam tikrame plote. Nustatyta, kad dėl pačių realiųjų ypatybių nominuoti 64 % objektų, dėl santykio su žmogumi – 23 %, dėl tirtų realiųjų santykio su kitais objektais – 13 %. Kiekvieno iš jų dominantai byloja apie kalbinės bendruomenės atstovų dėmesį vienai ar kitai tikrovės sričiai. Nominacijos principo, sietino su kraštovaizdžio ypatybėmis, persvara susijusi su pačios realijos – pelkėtų vietų – specifika.

Pelkėtų vietų vardų parinkimą lėmė vizualieji (regimieji) pastebėjimai.

Objektų požymiai, labiausiai išskiriantys šiuos tiek iš aplinkos, tiek iš būrio kitų topoobjektų, reiškiami *tiesiogiai* ir *netiesiogiai*. Metaforiškai įvardijama įtikinamiau, sužadindamos papildomos asociacijos. Perkėlimo pamatu pasirenkamas tipiškiausias vienos ar kitos ypatybės „reiškėjas“ (skaidrumo – sidabras, klampumo, tamsumo – smala ir kt.) lengvai suprantamas kalbinės bendruomenės atstovų. Tokiu būdu fiksuojamas per amžius susiklostęs tautos pasaulėvaizdis, susijęs su etninės srities (tautos) atstovų materialine bei dvasine kultūra.

Nominaciniais vienetais *Pėkliaraistis*, *Vaidykraistis*, *Vėlniaplėnė* ir kt. (iš viso 4,5 %) parodomas *stereotipiškas*, emociškai nuspalvintas vietos įsivaizdavimas ir neigiamas vertinimas, nekreipiant dėmesio į nominuojamų vietų skiriamąsias specifines ypatybes. Pastebėta, kad didžioji dalis dūrinųjų su *veln-* pirmajame sande užrašyta girininkijų anketose. Regis, tokiu būdu kalbiniuose vienetuose (mūsų atveju vietovardžiuose) fiksuojamos „savų“ ir „svetimų“ erdvių ribos.

Pagal savo fizines ir funkcines charakteristikas analizuojamieji topoobjektai kalbos vartotojų suvokiami kaip *turintys vidinę erdvę* (*Vėlniablūdis* : *vėlnias*, *bliūdas* ‘dubuo; į jį telpantis kiekis’ ir kt.) ir *patys kaip erdvės*, santykiaujančios su aplinka: (a) kitais objektais (*Beržynbalė*, *Daržabalė*, *Tiltabalė* ir kt.) ir (b) žmogumi (*Duidžiabalė*, *Jōnbalė*, *Keždžiabalė*, *Micūtraistis* ir kt.).

Tyrimo metu pastebėtas reiškinys, kai leksema *jūodas*, einanti apibrėžiančiuoju dūrinio sandu, reiškia ne tik ‘anglies spalvos, tamsus’, bet ir tamsių spalvų atspalvius (mūsų atveju – tamsiai rudos), leksema *rūdas* – ‘juodas, tamsus’ ir kt., interpretuotinas kaip *polimotyvacija*.

Pelkėtų vietų vardų analizė motyvacijos aspektu padėjo atskleisti įvardytojo (kalbos vartotojo, tam tikros etninės srities kalbinės bendruomenės atstovo) poziciją santykyje su heloobjektais: *objektyviai* – pagal jo realius būties ryšius su pelkėtomis vietomis (lokatyviniais, posesyviniais ir kt.), ir *subjektyviai* – pagal

savo santykio (dažniausiai vertinamojo) su vienu ar kitu kraštovaizdžio elementu išraišką.

Kalbinės bendruomenės (tautos) atstovo *savojo* aš deklaravimas nominacijos vienetuose skatina ateityje atlikti tam tikras vietovardžių klasifikacijos, paremtos topoobjektų nominacijos principų ir atsiradimo motyvų išskyrimu, korekcijas, t. y. papildymus, padėsiančius aprėpti toponimijos įvairovę. Šioje klasifikacijoje vietos ieškos lietuvių toponimikoje pirmą kartą (kiek yra žinoma) išskirti bei aptarti *situaciniai vietovardžiai, vietovardžių mikrosistemos*.

OBJEKTŲ NUORODŲ IR KITI SUTRUMPINIMAI

avd. – asmenvardis	pv. – pieva
b. – bala	pvd. – pavardė
drb. ž. – dirbama žemė	rst. – raistas
k. – kaimas	t. – taria
kln. – kalnas	v. – vardas
plk. – pelkė	vv. – vietovardis

LOKALIZACIJOS NUORODŲ SUTRUMPINIMAI

- Brb – Balbiėriškis (Priėnų r.)
Brt – Bařtninkai (Vilkaviřskio r.)
Dg – Daūgai (Alytaūs r.)
Dl – Dėltuva (Ukmergėš r.)
Dmk – Domeėkava (Kaūno r.)
Ds – Dūsetos (Zarasų r.)
Dt – Dotnuvą (Kėdąinių r.)
Gdl – Gudėliai (Marijampolės sav. ter.)
Gir – Girininkai (Tauragėš r.)
Grš – Griřkabūdis (řakių r.)
Igl – Igliřkėliai (Marijampolės sav. ter.)
Jrb – Jūrbarkas
Jrgř – Jūrgeřeriai (Kalvarijos sav. ter.)
Klvr – Kalvariją (Marijampolės sav. ter.)
Krsn – Krosną (Lazdijų r.)
Kt – Ketūrvalakiai (Vilkaviřskio r.)
KzR – Kazlų Rūdą
Lbv – Liubāvas (Kalvarijos sav. ter.)
Ldvn – Liudvināvas (Marijampolės sav. ter.)
Lp – Lėipalingis (Drūskininkų sav. ter.)
Mrj – Marijampolė
Pdv – Pādievytis (řilālės r.)
Pdvn – Padovinys (Marijampolės sav. ter.)
Pkn – Pakūonis (Priėnų r.)
Prn – Priėnai
Ss – Sasnavą (Marijampolės sav. ter.)
řil – řilavotas (Priėnų r.)
řn – řunskai (Marijampolės sav. ter.)
Vlkv – Vilkaviřkis
Vv – Veiveriai (Priėnų r.)
řř – řieřmāriai (Kaiřiadorių r.)

ŠALTINIAI

- DKŽ – Labutis Vitas. *Daukšių krašto žodynas*. Vilnius: Alma littera, 2002.
- DŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internete: <http://www.lki.lt/dlkz/>.
- IAK – *Istorinių asmenvardžių kartoteka*. Lietuvių kalbos instituto Vardyno fondas.
- KzRŠŽ I – Pupkis Aldonas. *Kazlų Rūdos šnektos žodynas 1*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- KzRŠŽ II – Pupkis Aldonas. *Kazlų Rūdos šnektos žodynas 2*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas (I–XX, 1941–2002)*, redaktorių kolegija: G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, Z. Šimėnaitė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė, elektroninis variantas (antras elektroninis leidimas). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.
- LLKŽ – Vaitkevičiūtė Valerija. *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1979.
- LPŽ I–II – Vanagas Aleksandras, Maciejauskienė Vitalija, Razmukaitė Marija. *Lietuvių pavardžių žodynas 1–2*. Vilnius: Mokslas, 1985–1989.
- LUEV – *Lietuvos TSR upių ir ežerų vardynas*, atsak. red. E. Grinaveckienė. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1963.
- LVKŽ – Kuzavinis Kazys, Savukynas Bronys. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- LVŽ I – *Lietuvos vietovardžių žodynas 1*, redaktorių kolegija: L. Balode, V. Blažek, G. Blažienė, V. Kardelis, A. Ragauskaitė, S. Temčinas, J. Udolph. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- LVŽ II – *Lietuvos vietovardžių žodynas 2*, autoriai L. Bilkis, G. Blažienė, M. Norkaitienė, A. Ragauskaitė, M. Razmukaitė, D. Sviderskienė, atsak. red. L. Bilkis. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.
- SJP I–VIII – *Słownik języka polskiego 1*, Warszawa: Nakładem prenumeratorów, 1900; 2–6, Warszawa: Nakładem prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego, 1902–1915; 7, Warszawa: Przez K. Króla i W. Niedźwiedzkiego, z zapomogami Kasy im. Mianowskiego, 1919; 8, Warszawa: Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego, 1927.
- SNP I–X – *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych 1–10*. Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 1992–1994.
- VK – *Vietovardžių iš gyvosios kalbos kartoteka*. Lietuvių kalbos instituto Vardyno fondas.

LITERATŪRA

- Adamonytė Veronika 2013: Daujėnų valsčiaus vietovardžiai. Prieiga internete: http://www.llt.lt/pdf/daujenai/daujenai-1_kalba-2013.pdf (žiūrėta 2016-07-04).
- Bartkutė Nerija 2008: *Joniškio rajono teritorijos toponimija: daryba ir raidos polinkiai* (daktaro disertacija). Šiaulių universitetas ir Vytauto Didžiojo universitetas.
- Bilkis Laimutis 1997: Lietuvių helonimai: termino teikimas, sąvoka, vieta toponiminėje sistemoje. – *Lituanistica* 1(29), 35–57.
- Bilkis Laimutis 2008: *Lietuvių helonimų daryba: priesaginiai ir priesagėtieji helonimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Čepaitienė Auksuolė 2013: *Gyvenimo etnografija: vietos, struktūros ir laikas*. Vilnius: LII leidykla.
- Drotvinas Vincentas 1987: Lietuvių kalbos leksika ir frazeologija. Vilnius: LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija.
- Endzelytė Renata 2005: *Šiaurės vidurio Lietuvos vietovardžiai* (daktaro disertacija). Lietuvių kalbos institutas ir Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Gritėnienė Aurelija 2006: *Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių patarmėje*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Gritėnienė Aurelija 2010: Sudurtiniai augalų pavadinimai su sandais *šun-* ir *kal-*. – *Leksikografija ir leksikologija* 2, 163–181.
- Gudavičius Aloyzas 2007: *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Gudavičius Aloyzas 2009: *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Jarašius Leonas 2012: Lietuvos pelkių būklė ir ateities perspektyvos. – *APLINKA: Darna. Atsakomybė. Apsauga* 11, 58–62.
- Jasiūnaitė Birutė 2007: „Velnio kėdė“ (mitologinių personažų aplinka frazeologijoje: namai, sodyba, bažnyčia). – *Baltistica* 42(1), 89–115.
- Jasiūnaitė Birutė 2007a: Žemaičių formuliniai keiksmai. – *Tautosakos darbai* 34, 257–262.
- Kabašinskaitė Birutė 2013: *Etimologija: istorijos ir teorijos bruožai lietuvių kalbos kontekste*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Kačinė Dalia 2008: Lietuvių sudurtinių oronimų darybos bruožai. – *Baltistica* 43(2), 275–288.

- Lubienė Jūratė 2012: Žvėrių pavadinimai lietuvių kalbos mikonimų motyvacijos sistemoje. – *Res Humanitariae* 12, 99–122.
- Maciejauskienė Vitalija 2002: Lietuvių vietovardžiai – visuomenei ir mokslui. – *Kalbos kultūra* 75, 56–65.
- Maciejauskienė Vitalija 2002a: „Lietuvos vietovardžių žodynas“: pobūdis ir sandara. – *Lituanistica* 2(50), 102–117.
- Masiulionytė Virginija 2008: Riba tarp šiapus ir anapus bei ją ženklinantys simboliai lietuvių tautosakoje ir frazeologijoje. – *Filologija* 13, 77–91.
- Mickienė Ilona 2001: *Telšių rajono toponimų daryba* (daktaro disertacija). Lietuvių kalbos institutas ir Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Papaurėlytė-Klovienė Silvija 2007: *Lingvistinės kultūrologijos bruožai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Razmukaitė Marija 2002: Lietuvos sudurtinių oikonimų darybos bruožai. – *Acta Linguistica Lithuanica* 46, 121–130.
- Skardžius Pranas 1943: *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Subačius Kęstutis 2009: *Marijampolės miestas. Priešistorė, miesto ištakos, istorija, mintys, kūrėjai*. Marijampolė: Piko valanda.
- Sviderskienė Dalia 2006: Marijampolės apskrities sudurtiniai oronimai. – *Lituanistica* 4(68), 47–59.
- Sviderskienė Dalia 2013: Sintautų valsčiaus vandenvardžiai. – *Sintautai* 2. Vilnius: Versmė, 2011–2022.
- Sviderskienė Dalia 2014: Dėl Marijampolės apskrities žemėvardžių semantinės motyvacijos (kvalifikavimo ir klasifikavimo problema). Tarptautinės mokslinės konferencijos „Onomastikos dabartis: inovacijos ir tradicijos“ tezės 2014 m. lapkričio 20–21 d., Vilnius. Prieiga internete: http://www.lki.lt/LKI_LT/images/Instituto_darbai/Konferencijos/onomastikos_dabartis_tezes.pdf (žiūrėta 2015-08-14).
- Sviderskienė Dalia 2015: Dėl pragmatinės lingvistinės vietovardžių analizės (remiantis Marijampolės apskrities vietovardžiais). – *Acta Linguistica Lithuanica* 73, 166–199.
- Urbutis Vincas 1978: *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslas.
- Vaitkevičienė Daiva 2012: Apie savas vietas lietuvių prigimtinėje kultūroje. – *Liaudies kultūra* 4(145), 30–49.
- Vanagas Aleksandras 1970: *Lietuvos TSR hidronimų daryba*. Vilnius: Mintis.

Vanagas Aleksandras 1981: Lietuvių hidronimų semantika. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 21, 4–153.

Баранова А. Ю. 2012. Топонимия как средство актуализации ментальности в русско-адыгской лингвокультуре. Prieiga internete: http://www.vestnik.adygnet.ru/files/2012.3/2017/baranova2012_3.pdf (žiūrėta 2013-10-14).

Березович Е. Л. 1991: Семантические микросистемы топонимов как факт номинации. – *Номинация в ономастике: Вопросы ономастики* 19, 75–90.

Березович Е. Л. 1997: О специфике топонимической версии этнокультурной информации. – *Известия Уральского государственного университета* 7, 90–106.

Березович Е. Л. 1998: Семантическая типология русских топонимов: проблемы, возможности, перспективы. – *Ономастика и диалектная лексика*. Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 129–148.

Березович Е. Л. 2008: *Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Пространство и человек*, под ред. А. К. Матвеева. Москва: Книжный дом ЛИБРОКОМ.

Березович Е. Л. 2010: *Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Мифопоэтический образ пространства*. Москва: КомКнига.

Березович Е. Л., Макарова А. А., Муллонен И. И. 2015: „Демонологические“ названия в русской и субстратной топонимии Русского Севера и Карелии (на материале основ черт- и hiisi-). – *Linguistica* 55, 187–206.

Гейн К. А. 2014: О некоторых проблемах идеографического описания топонимического материала. – *Вопросы ономастики* 2(17), 68–77.

Просвирнина И. С. 2001: Особенности семантики русских составных топонимов. – *Известия Уральского государственного университета* 20, 35–48.

Motivation of Compound Helonyms of Marijampolė County

SUMMARY

The motivational analysis of the helonyms formed through compounding enabled the distinction of the tendencies of naming swampy places in a certain area. It was determined that 64 per cent of the objects were nominated according to the peculiarities pertaining to specific realia (when the name is given according to dimensions with *length* (Lith. *ilgis*) predominating in linguistic units); 23 per cent of the objects were nominated by their relationship to the human being (an absolute majority of them pertain to ownership); 13 per cent of the objects were nominated with reference to the relationship of the realia in question with other objects (helonyms of possessiveness and place motivation were mentioned most commonly). The dominants of each of them testify to the attention paid by linguistic community members to one or another sphere of reality. The domination of the principle of nomination associated with landscape peculiarities is most likely related to the specificity of the realia – swampy places – themselves.

The selection of names for swampy places was determined by visual observations.

The features of objects which best distinguish them from the environment and a group of other topoobjects are expressed both directly and indirectly. Metaphorical nominations are more persuasive; they trigger additional associations. The most typical ‘expresser’ of one or another property easily understood by the linguistic community is selected as the basis of the transfer (transparency – silver; viscosity, darkness – tar). In this way, the nation’s worldview developed through ages and concerned with the material and spiritual culture of its representatives is recorded.

Nominative units such as *Pėkliaraistis*, *Vaidykraistis*, *Vėlniaplynė* and others (a total of 4.5 per cent) reflect a stereotypical, emotionally shaded perception of the place and its negative evaluation without regard to the distinctive properties of the places being nominated. It was observed that the majority of compounds including *veln-* in the first component were recorded in the questionnaires completed by forestry officers. It seems to be a way to record the boundaries of “familiar” and “unfamiliar” spaces in place names.

By their physical and functional characteristics the topoobjects under analysis are perceived by language users as *having an internal space* (*Vėlniablūdis* : *vėlnias*, *blūdas* ‘bowl; the quantity it can contain’) and *as being spaces themselves* interacting with the environment: (a) other objects (*Daržabalė*, *Tiltabalė*) and (b) the human being (*Jōnbalė*, *Micūtraistis*).

The phenomenon identified during the study according to which the lexeme *jūodas* used as a defining component in a compound does not only mean ‘of coal colour, dark’ but also the shades of dark colours (dark brown) and the lexeme *rūdas* also implies ‘black, dark’, etc. should be interpreted as *polymotivation*.

A microsystem recorded in the material under analysis, which resulted from naming the interrelated objects arranged in space, as well as situational helonyms resulting from the lack of knowledge on the objects stand out by their peculiar semantics.

The analysis of swampy place names from the perspective of motivation helped to reveal the position of the name-giver (language user, member of a linguistic community from a certain ethnic region) in relation to topoobjects: *objective* – based on the actual relationship of his/her existence with the places (locative, possessive, etc.) and *subjective* – based on the expression of the personal relationship (usually evaluative) with one or another landscape element.

The analysis of helonymy is determined by the relationships between the linguistic composition (structure) of the system of this class (subclass) as well as the entirety of extralinguistic factors of historical, ethnic and social nature. Their consideration is a prerequisite for validating the interpretations of the motivation of place names.

Įteikta 2016 m. spalio 14 d.

DALIA SVIDERSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, Vilnius LT-10308, Lietuva

dalia.sviderskiene@lki.lt,

daliasviderskiene@gmail.com